

David Mandić
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za humanističke znanosti
Odsjek za kroatistiku
I. Matetića Ronjgova 1, HR-52100 Pula
davidmandic@hotmail.com

JEZIK BALOTINA DRAGOG KAMENA — LINGVISTIČKA ANALIZA¹

Pjesme Mije Mirkovića (Mate Balote) iz zbirke *Dragi kamen* već su lingvistički analizirane u radovima Ive Lukežić i Petra Šimunovića. Ovdje je cilj nešto dublja jezična analiza tih pjesama, u sklopu koje se detaljnije opisuju značajke dijalekatske osnovice njihova jezika (tj. govora autorova rodnoga sela, Raklja) i prikazuju neki inodijalekatski i standardni elementi u njima. Analiza, provedena na fonološkoj i morfološkoj razini, obuhvaća sve pjesme sakupljene u zbirci. Rad sadrži i kratak osvrt na problematiku naglaska. Pjesme, naime, izvorno nisu akcentuirane, no iako najprirodnije zvuče ako se čitaju s naglaskom rakljanskoga govora, to katkad narušava njihovu poetsku strukturu.

0. Uvod

U temelju jezika pjesama Mije Mirkovića (Mate Balote) sakupljenih u zbirci *Dragi kamen* leži mjesni govor pjesnikova rodnog Raklja, no opažaju se u njima i utjecaji drugih idioma. Očekivano, najjači je utjecaj tadašnjega standardnog jezika, odakle je autor crpio ponajprije one riječi i izraze koje nije nalazio u dijalektu, a važna je i činjenica da su neke od pjesama isprva bile spjevane u standardu te naknadno prevedene na čakavski, što je također moralo ostaviti traga u njihovu jezičnom izričaju. Ostali utjecaji, doduše znatno manji, dolaze iz drugih čakavskih govora — riječ je o nešto leksema i gramatičkih oblika koji nisu svojstveni rakljanskomu govoru.² I

¹ Sažeta i izmijenjena inačica ovoga rada bit će objavljena u najnovijem izdanju *Dragoga kamena* (u pripremi).

² Razlog uporabe riječi/gramatičkih oblika iz drugih govora u nekima od stiho-

najzad, nalazimo i nešto izrazâ na talijanskom jeziku, koji su tu iz drugačijih, pragmatolingvističkih razloga te u ovakvom opisu nisu toliko bitni.³

O jeziku Balotinih stihova već se je pisalo. Podatke o glavnim jezičnim značajkama rakljanskoga govora i njihovoj zastupljenosti u Balotinim pjesmama možemo, uz ostalo, naći u radovima Ive Lukežić (1988) i Petra Šimunovića (1988, 1989). U ovom se radu ta analiza donekle produbljuje, a obraća se pozornost i na neke značajke koje u ranijim radovima nisu uzete u obzir. U mnogim se slučajevima razmatra i prožetost stihova elementima standardnog jezika, a katkad i utjecaj drugih dijalekata. U razne aspekte književne analize ovdje se ne ulazi, pa ni u probleme lingvostilistike (izuzmu li se rijetke primjedbe o uvjetovanosti izbora pojedinih riječi ili oblika potrebama strukture stihova). Riječ je naime o čisto lingvističkom, ponajprije dijalektološkom, radu.

U nastavku teksta opisuje se jezik zbirke *Dragi kamen* polazeći od njezove osnovice, tj. rakljanskoga mjesnog govora. Usput se navode jezične činjenice preuzete iz drugih idioma. Počinje se od fonološke razine, gdje se počesto, radi jasnoće, ulazi i u diakroniju. Potom se opisuje morfologija jezika Balotinih pjesama, a slijedi i osvrt na sintaksu i leksik. Na samom je kraju kratka rasprava o naglasku, što je ovdje posebna tema jer pjesme izvorno nisu bile akcentuirane, već su zaključci o njihovu naglašavanju utemeljeni na izgovoru suvremenih govornika rakljanskoga govora.

Uz primjere se u pravilu ne navodi u kojim su pjesmama posvjedočeni jer bi to znatno produžilo i opteretilo tekst. Ipak, to se čini ako se primjer zbog nečega smatra zanimljivim (npr. ako je posrijedi kakav izuzetak, ili pak rijetka riječ ili gramatički oblik i sl.) pa bi mogao privući pažnju budućih istraživača.

Slijedi nekoliko općih podataka o mjesnom govoru Raklja i o skupini govora u koju se na temelju dijalektoloških kriterija on svrstava.

1. Napomene o govoru Raklja

Rakljanski govor pripada skupini čakavskih govora u dijalektološkoj literaturi znanoj kao jugozapadni istarski dijalekt. Izvorište je tih govora u srednjovjekovnoj Dalmaciji, a u Istru su doneseni uglavnom tijekom se-

va teško je objasniti. Zabilježena je primjerice riječ *kamik* umj. rakljanske *stina* (pjesma *Dragi kamen*), ili oblik *u velikin gradin* umj. *u velikih gradi* (pjesma *Muka božja*), što nikako ne utječe na strukturu stiha. Nije lako dokučiti zašto se pjesnik opredijelio za te inodijalektalne izraze. S druge strane, oblik *ša* (u naslovu *Stari Malinarić je ša*), umjesto *poša*, možda aludira na Malinarićevo porijeklo (s Krka, gdje se tako govori).

³ Npr. u pjesmi *Kuraj*: »Ćozoti su rekli: / Per Dio, che gente!«

obâ u 16. i 17. stoljeću. Tada je, naime, stanovništvo koje je njima govorilo napuštalo svoje krajeve, osvojene od Osmanlijâ, te se je na poticaj i uz potporu mletačkih vlasti naseljavalo u dijelove Istre opustjele uslijed epidemijâ i gladi.

Danas se JZ istarski dijalekt prostire dijelom Istre zapadno od Raše i južno od Mirne, a granica mu prema središtu Poluotoka teče od okolice Tinjana prema jugu, preko Sv. Petra u Šumi i Kanfanara, te dalje na istok kroz područje sjeverno od Svetvinčenta, sve do Sutivanca u sjevernoj Barbanštini, gdje se spušta na Raški kanal. Govori se i u nekoliko sela na Čičariji.

Premda je JZ istarski dijalekt poprilično homogen, unutar njega postoje neke razlike, a mjesni govor Raklja može se smatrati jednim od njegovih tipičnih predstavnika. Taj govor većinu osnovnih obilježja dijeli sa “središnjim” JZ istarskim govorima, rasprostranjenima od Proštine i južne Barbanštine na istoku, preko područja Marčane, Vodnjana i Svetvinčenta, prema Kanfanaru, i dalje na sjever, kroz dublje zaleđe Poreča (do okolice Tinjana). Postoje, naravno, i neke lokalne posebnosti kojima se rakljanski razlikuje od tih govora.

U sljedećim recima donose se rezultati jezične analize pjesama iz zbirke *Dragi kamen*, u kojima, kako je rečeno, prevladava rakljanska, pa time i JZ istarska, jezična komponenta. Značajke preuzete iz drugih idioma navode se usput, u sklopu zasebnih napomena.⁴

---

⁴ Ovdje je riječ o pjesničkim tekstovima, u kojima su dopuštene određene slobode i odstupanja, pa ih je time teže analizirati na način koji se primjenjuje u dijalektologiji. Ovomu opisu nije cilj kuditi autora ili mu zamjerati što odstupa od “čistoga” rakljanskog govora, nego tek dati nepristran opis jezika Balotinih pjesama. Rakljanski se govor pritom uzima kao polazište naprosto zato što on očigledno leži u temelju jezika zbirke, a ostalo uglavnom pripada nadgradnji.

2. Jezične značajke zbirke *Dragi kamen*

2.1. Fonologija

2.1.1. Samoglasnici

A. Opći prikaz

Sustav samoglasnikâ JZ istarskih govora u pravilu se podudara s onim standardnoga jezika.⁵ Riječ je o glasovima *a*, *e*, *i*, *o* i *u*, te o slogotvornom *r*, koji mogu biti dugi i kratki, uz neka ograničenja povezana s naglaskom (v. dio o naglasku).

S povijesnoga gledišta, odraz općeslavenskih (dalje osl.) jerova tu je *a* (*dan*, *daž* 'kiša', *kolac*, *otac*, *magla*, *tanak*, *sad*, *kad*), osl. stražnji nazal (ǫ) i staro slogotvorno *l* stopljeni su te su se odrazili kao *u* (ǫ: *zubi*, *ruka*, *tuga*, *muka*, *ženu*, *grub*, *se muče*, *kud*; ǫ: *dupin*, *gut* 'grlo', *dug* 'dugačak', *dužan*, *pun*, *žut*, *tuče*, *vuče*), prednji nazal (ę) prešao je u *e* (*petak*, *meso*, *svet*, *gren* 'idem', *početi*, *poteže*, *zebe*), a jat (ě) je ikavski (*brigi* 'bregovi', *griha*, *lito*, *tila*, *mliko*, *stina*, *ripa*, *bile*, *drivene* 'drvene' (*drěv-), *lip*, *livo*, *nevirni*, *riže* 'reže', *pomiša*).⁶ Slijede neke specifičnosti u razvoju pojedinih samoglasnikâ.

B. Odraz jata

Odraz jata u raklanskom je, kako je rečeno, ikavski, a u *Dragom kame-nu* nalazimo i primjere ikaviziranja standardnih riječi kao npr. *pivači*, *pi-smu*, *piva*, *uvik* i sl. Kao i u drugim JZ istarskim govorima, i tu ima nešto ekavizama. Zabilježeni su primjeri *delo*, *delamo* te razni drugi oblici tih riječi, zatim *peteh* 'pijetao', *po videlu* i *Rečine* 'Rječine' (G jd.). Riječi *koren*, *korenje* i *ovode/uvode* 'ovdje' (a vjerojatno i *postelja*, *dokle*, *pokle*) nisu ekavizmi, već starije inačice s izvornim *e*.

Također, uz primjer *jidra* pojavljuje se i inačica *jadro* te glagol *jadriti*, gdje je *a* stariji odraz koji je nastao još u praslavenskom, a tu je i standardna inačica *jedrili*.⁷

C. Odraz prednjega nazala

Prednji se nazal (ę) u raklanskom, kao i drugdje u hrvatskom, a i šire,

⁵ Mnogi istarski govori, npr. labinski, buzetski i sl., imaju složeniji sustav glasova, što onima koji njima pišu otežava točno bilježenje, pa jezik njihovih djela time gubi na izvornosti. Npr., obično se zanemaruje posebnost labinskih glasova kao ę (*pet*, *meso*) ili ǫ (*nosit*), koji se bilježe "običnim" slovima *e* ili *i* i sl. Zbog sličnosti JZ istarskoga glasovnog sustava sa standardnim, u pjesnikâ koji pišu tim dijalektom tih problema uglavnom nema.

⁶ Odrazi tih glasova, dakle, isti su kao u standardnom jeziku, osim jata.

⁷ Ikavske inačice u pjesmama *Kalavojna*, *Kuraj* i *Mladost*; inačice sa *a* u *Božićni račun* z *gospodinon* *Benedeton* i *U piratsken gradu*; jekavska u pjesmi *Kalavojna*.

stopio s glasom *e*. U mnogim je čakavskim govorima, međutim, taj glas u osnovi riječi iza palatalâ *č, ž, š* i *j* prešao u *a* (u gramatičkim nastavcima poopćeno je *e*), što je u JZ istarskom zabilježeno samo iza *j*.⁸ U *Dragom kamenu* zabilježen je primjer *prijali* 'primili' (od *prijeli) te primjer *jezikon*, u kojem te promjene nema.⁹

D. Vokalizacija jerova

Kao jedna od bitnih čakavskih specifičnosti često se navodi vokalizacija jerova (tj. ugl. njihov prelazak u *a*) u maloj skupini uvijek istih riječi.¹⁰ U *Dragom kamenu* zabilježeni su sljedeći primjeri: *malini* 'mlinovi', *malinar*, *mašu* 'misu' (*mbša), *namon* 'mnom' i *kadi* 'gdje' (uz inačicu *di*).

E. Prelazak *a > e* iza *r*

U JZ istarskom se u nekoliko riječi umjesto niza *ra* pojavljuje *re*, što uz ostalo upućuje na južno porijeklo tih govora. U *Dragom kamenu* nalazimo nešto primjerâ: *srestu* 'srastu', *resa* 'rastao', *reslo*, *uresla*, *prireslo*; ali i protuprimjer *ponaraste*.¹¹

F. Prelazak nenaglašenoga početnog *o > u*

Ta je pojava rasprostranjena u govorima diljem Istre, a zahvaća i niz "središnjih" JZ istarskih govora.¹² U Balotinoj zbirci posvjedočeni su brojni primjeri potpunoga zatvaranja *o > u*: *ubećanje*, *ublog* 'livada' (uz L mn. *oblogih*), *Usipu* 'Josipu' (D jd.), *uženja* 'mladoženja', *uno*, *uvi* 'ovaj', *ubajti* 'obići', *ubeća*, *ubračali* 'okretali', *ubrnuja* 'okrenuo', *ukova*, *upazi*, *uprosti*, *ustati* 'ostati', *usušena*, *utkopaj*, *unako*, *uvamo*, *uvode* 'ovdje' (uz *ovode*), *uko* (prijedlog), *uzad(a)* 'iza, ozad', *uzgor*, u *Zdravoj Mariji* (uz o črnen kruhu). Neki se od tih primjera u pjesmama pojavljuju više puta, a zabilježeni su i razni drugi oblici nekih od tih riječi.

Međutim, ima i dosta protuprimjera: *oblogih* 'livadama' (L mn.), *ognjište*, *otac*, *obliva*, *obrnuti*, *obući*, *obuti*, *očuva*, *odziva*, *ogradi* (3. jd. prez.), *opere*, *osoliti*, *ostane*, *otkidala*, *otpire* 'otvara', *od*.¹³

⁸ Npr. *jazik* (v. npr. Hraste 1964:17–18).

⁹ Oba iz pjesme *Božićni račun z gospodinon Benedeton*.

¹⁰ V. npr. Pliško 2000:86–89.

¹¹ Izuzetak je iz pjesme *Pastirica*.

¹² V. Pliško 2000:99–100.

¹³ Moguće je da u nekim riječima promjene *o > u* u rakljanskom nema, no i da su neki od tih primjera nastali pod utjecajem drugih idioma.

2.1.2. Suglasnici

A. Opći podaci

Mjesni govor Raklja ima 23 suglasnička fonema.¹⁴

		labijali	dentali	palatali	velari
opstruenti	okluzivi	p b	t d		k g
	afrikate		c	č ž	
	frikativi	f	s z	š ž	h
sonanti	nazali	m	n	ń	
	likvide		r l	l̥	
	aproksimanti	v		j	

Iako rakljanski govor (kao i većina drugih JZ istarskih govora) ne poznaje opreku č : ć (ili č : t), Balota ta dva glasa u pisanju dosljedno razlikuje. Vjerojatno je to posljedica navike da se oni u pismu razlikuju i kada razlike u govoru nema (dakle riječ je o utjecaju standarda, odnosno pravopisne tradicije). Da je tomu tako, pokazuju primjeri kao što je (*naj*)lipće, karki ne postoje u standardnom jeziku pa nema uzora za njihovo “ispravno” pisanje.¹⁵

Glas ž, koji se u JZ istarskom uglavnom pojavljuje u tuđicama (obično talijanizmima), u *Dragom kamenu* nije zabilježen – vjerojatno jer igrom slučaja u pjesmama nema riječi koje sadrže taj glas (one su, općenito gledano, rijetke). U pjesmama, vjerojatno također slučajno, nema ni standardnih riječi sa đ ili dž (koji bi se u rakljanskom ostvarili kao ž).

B. Jotacija dentalâ t i d te skupinâ st, sk, zd i zg

Odrzi praslavenske jotacije dentalâ t i d u većini su JZ istarskih govora glasovi č i ž, a tako je i u rakljanskom govoru. Kako smo vidjeli, Balota u *Dragom kamenu* ipak dosljedno razlikuje glas ć (ugl. rezultat jotacije glasa t) od č (čije je podrijetlo drugačije). S druge strane, glas ž kao rezultat jo-

¹⁴ U tablici se navode zajedno bilabijali (p, b, m) i labiodentali (f, v) te pravi palatali (ń, l, j) i postalveolari (č, ž, š, ž). Kod opstruenata, lijevi parnjak je bezvučan, a desni zvučan. U daljnjem tekstu, primjeri se navode onako kako su zapisani u pjesmama, dakle standardnim slovima (lj umj. l̥, nj umj. ń itd.).

¹⁵ U toj bi riječi trebalo biti č, što se vidi u govorima koji poznaju opreku č : ć (npr. Vela Traba lipće, Žminj lepće itd.). Razne oblike nalazimo u pjesmama *Vazmena nedilja*, *Lipi tići*, *Brime*, *Japleničari* i *Spomeni*.

tacije *d* bilježi upravo kao *ž* (u standardu tu stoji *đ*).

Evo primjerâ psl. jotacije glasa *t*: *plaća, srića, svića, tić* 'ptica, ptić', *će, meće* 'stavlja', *mireći* 'mjereći', *ubeća* 'obećao', *već* itd.¹⁶ Slijede primjeri jotacije glasa *d*: *mlaži, tržlji* 'tvrđi', *dohaža* 'dolazio (tj. dohađao)', *(z)mež* '(iz)među'. U nekih se riječi u JZ istarskom kao odraz jotacije *d* pojavljuje *j* (kao u drugim čakavskim dijalektima); u *Dragom kamenu* posvjedočeni su primjeri *tuje* (mnogo puta i u raznim gram. oblicima), *tujina, huja* 'gora, lošija' te *grajani* i *grajanski*; a jedan je i primjer prijedloga *med* (uz *mež*), s nepravilnim odrazom.¹⁷

Odrasi jotacije skupinâ *st/sk* i *zd/zg* (te palatalizacije *sk* i *zg*) u gotovo su svim JZ istarskim govorima skupine *št* i *žd*, koje su, praktički, glavni kriterij klasifikacije tih govora.¹⁸ Tako je i u rakljanskom, što se vidi i u pjesmama *Dragoga kamena*. Za bezvučne skupine ima malo primjera (no neki se dosta ponavljaju): *hižišta* (G jd.), *ognjište, na tašte* te analogijsko *(s)puštija* '(s)pustio' (prema *puštati*); a za zvučne ih je i manje: *daž* 'kiša', *dažda* (G jd.), *daždi* (3. jd. prez.). Primjer *daž* se, doduše, tu pojavljuje često i u raznim oblicima, a u nominativu jednine te riječi vidimo rezultat neobjašnjiva pojednostavnjivanja *žd* > *ž*, kao i drugdje u JZ istarskom.

Glavni su izuzetak sinkronijske alternacije, gdje se u svim govorima, pa tako i ovdje, pojavljuje skupina *šč* (*šč*) kao rezultat jotacije *st/sk*: *črščon* (I jd. ž.), *išće, (s)tišču*.¹⁹ Primjerâ zvučnih skupina u pjesmama nema.

C. Druga jotacija skupinâ *st* i *zd*

Druga jotacija djelovala je nakon gubljenja slabih jerova u nizovima u kojima je jer (ь) stajao između nekoga suglasnika i glasa *j*. U rakljanskom govoru, odraz druge jotacije skupinâ *st* i *zd* su skupine *šč* (od *šč* ili *št*) i *jz*. Odrasi druge jotacije tih skupina tu se, dakle, razlikuju od odrazâ prve (psl.) jotacije. U Balotinim pjesmama jedini primjer druge jotacije skupine *st* je *raskršće*, što očigledno nije dijalekatska riječ. Za skupinu *zd* nema potvrda.

D. Odraz skupinâ *jt* i *jd*

Skupine *jt* i *jd* susreću se isključivo u glagolâ izvedenih od osl. glagola *iti. Točnije, skupina *jd* je korijen tih glagolâ i nalazimo ju u oblicima

¹⁶ Naravno, glas *č* je u rakljanskom i odraz skupine *kt ispred *i*; Balota bilježi *ć*: *moć, noć, leći, moći, pomoći, sići, teći, vući*.

¹⁷ Potonji u pjesmi *Šime*.

¹⁸ JZ se istarski dijalekt naziva i štakavsko-čakavskim dijalektom upravo zbog skupine *št*, koja se tu pojavljuje umjesto uobičajenoga čakavskog *šč* (*št*).

¹⁹ Vjerojatno je riječ o analogiji prema alternaciji *t* : *ć* (*č*), gdje je taj odraz s povijesnoga gledišta pravilan.

prezenta, imperativa i gl. pridjeva trpnog, dok je skupina *jt* nastala stapanjem korijena i infinitivnoga nastavka (te se slijedom toga pojavljuje samo u infinitivu). U većini JZ istarskih govora, pa tako i u raklanskom, obje su očuvane do danas. Evo primjerâ iz *Dragoga kamena*: *dojti, najti, pojti, ubajti* ‘obići’, *zajti* ‘zaći’; te *dojde, dojdu, najde(š), ujde* ‘pobjegne’ i *zajde*. Nalazimo i primjere *projti, projden, projdu*, koji su skovani prema standardnom *proći* ili preuzeti iz nekoga drugog dijalekta.²⁰

U pjesmama su zabilježeni i krnji oblici *naj* i *poj*. Prvi je dio futurske sintagme *naj ćeš*, gdje je uobičajeno takvo kraćenje, a drugi je tu iz metričkih razloga.²¹

Sljedeći su izuzeci, sve infinitivi, preuzeti iz standardnoga jezika: *doći, naći, proći*.²²

E. Odras skupine *čr*

Skupina *čr* u čakavskom je obično očuvana kao takva, premda u nekim JZ istarskim govorima ima izuzetaka.²³ U Balotinim pjesmama potvrđeni su upravo primjeri *črn* (u raznim gramatičkim oblicima) i *črlen*. Doduše, potonji se mnogo češće pojavljuje u inačici *crlen* (x8) ili *crljen* (x3), a tu je i glagol *zacrleni* (x1). Za inačice sa *čr* tek su tri primjera: *črlenin* (I jd.), *črlenoi* i *zacrlenila*.²⁴ Usto je jednom posvjedočen i primjer *crip*, što nije dijalektalna riječ, već poikavljeno standardno *crijep*.²⁵

F. Pojednostavnjivanje suglasničkih skupina

Mnoge su suglasničke skupine nastale ispadanjem jerova između suglasnikâ krajem osl. razdoblja. Neke su se od njih potom u raznim govorima na neki način pojednostavnile. To se pojednostavnjivanje uglavnom ostvaruje ispadanjem prvoga ili srednjega (gdje ih je više od dva) člana skupine ili pak prelaskom prvoga člana u neki drugi glas. Pritom okluzivi i afrikate obično prelaze u homorganske frikative ili (rjeđe) sonante, a frikativi u sonante, koji su manje napeti te čine skupinu lakšom za izgovor.

²⁰ U istarskim je govorima u tom značenju uobičajen talijanizam *pasat(i)*.

²¹ U pjesmi *Na Rečini*: »Jedan dan mi ćemo složno / poj u kraj domaći. / Samo on-tar ne će svaki / svoju mater naći.« U istoj strofi vidimo i standardni oblik *naći*, koji je tu jer se dijalektalno *najti* ne bi rimovalo s *domaći*.

²² Svaki je posvjedočen samo jedanput: prvi u pjesmi *Na Rečini* (radi rimovanja s *noći*), drugi također (v. prethodnu bilješku), a treći u pjesmi *Na raskršću u Žminju* (rimuje se s *pomoći*).

²³ U premanturskim je govorima prešla u *cr* kao u štokavskom, a odraz *cr* se sporadično susreće i drugdje u JZ istarskom, obično u pridjevima *crn* i *crlen/crljen* i njihovim izvedenicama (v. Hraste 1964:20–21).

²⁴ Pjesme *Zornice*, *Stari Malinarić je ša* i *Brime*.

²⁵ U pjesmi *Ognjište* u sintagmi *od cripa crlenega*, možda radi aliteracije.

Usto ima i drugačijih primjera pojednostavnjivanja.

U JZ istarskom je najuobičajenije pojednostavnjivanje početnih suglasničkih skupina, uglavnom ispadanjem prvoga člana. Tako je i u rakljan-skom govoru, što se očituje i u primjerima iz Balotinih pjesama: *tić(i)*, *šeni-ce* (G jd.), *di* (od *gdi).²⁶

Zabilježena je i frikativizacija prijedloga *k > h*, što je uobičajeno u JZ istarskom, a i u drugim govorima Istre: *h kraju* 'k obali', *h Sveten Roku*, *h moru*, *h van* 'k vama', *h oštariji* 'ka krčmi'. Dva su izuzetka, vjerojatno nastala pod utjecajem standardnoga jezika: *k van* i *k tebi*.²⁷ S povijesnoga gledišta, ta se je promjena isprva vjerojatno odvila pred riječima što počinju opstruentom (radi pojednostavnjenja skupine, npr. *kt > ht*), a potom se je proširila i drugamo.

U pjesmama je pronađeno i nešto primjerâ jednačenja po mjestu tvorbe u početnim suglasničkim skupinama (također vid pojednostavnjivanja, tj. uklanjanja napetosti). Riječ je o uobičajenim JZ istarskim primjerima: *šći* (i razni drugi oblici), *šćerine* (G jd. ž.) i *stija* 'htio'. U prvom je primjeru razvoj mogao teći ovako: *đŕti > *kći (usp. stand.) > *hći (frikativizacija, v. gore) > *šći*; tako je i u drugom primjeru, a u trećem: *hŕtělъ > *htil > *stija*.

U sredini riječi pojednostavnjivanja su u JZ istarskom mnogo rjeđa, što se ogleda i u primjerima iz *Dragoga kamena*.²⁸ Riječ je o promjeni *dn > n* u oblicima i izvedenicama broja *jedan*: *jena*, *jeno*; *ninega* (od *ni jednega, N *nidan*), *svejeno*, *zajno* 'odmah' (od *za jedno); te o promjeni *gd > d* u prilozima *nidi* i *nideri* 'nigdje'.²⁹ Primjerâ promjene *kt > ht*, uobičajene u JZ istarskom, u pjesmama nema, no nađen je jedan protuprimjer: *nokton* (I jd.), najvjerojatnije nastao pod utjecajem standardnoga jezika.³⁰

Disimilacija nazalâ potvrđena je samo u primjeru *samlju* 'sajmu' (L jd.), gdje je riječ o promjeni *mnj > mlj*.³¹ Usto se pojavljuju i protuprimjeri *dim-*

²⁶ U pjesmi *Jugo* zabilježen je primjer *psuje*, s očuvanom suglasničkom skupinom, no to je riječ iz standardnoga jezika (rakljanjski: *kune*, zabilježeno npr. u pjesmi *Grunj*). Tako je i u primjeru *psalmi* (pjesma *Velika srida*).

²⁷ U pjesmama *Stari Malinarić je ša* i *Šime*.

²⁸ To se, naravno, ne odnosi na općeproširena pojednostavnjivanja tipa *mastno > *masno* ili *društvo > *društvo*. U nekim drugim čakavskim dijalektima specifična pojednostavnjivanja suglasničkih skupina unutar riječi mnogo su češća te se smatraju jednom od bitnijih značajki čakavskoga narječja uopće (v. Moguš 1977:84–90; Lisac 2009:21–22).

²⁹ Potvrđeni su i izuzeci, pridjevi *svagdanji* i *svagdašnja* (pjesme: *Prid »Kontinenta-lon«* i *Muka božja*), vjerojatno preuzeti iz standardnoga jezika.

³⁰ U pjesmi *Govore da nisan fin*.

³¹ U pjesmi *Roženice*. Nominativ nije potvrđen u pjesmama, no u JZ istarskom obično glasi *samanj*.

njaka (G jd.), *sumnji* i *mnoga* (N jd. ž.).³²

Za pojednostavnjivanje suglasničkih skupina na kraju riječi pronađen je uobičajeni JZ istarski primjer *daž* 'kiša' te već spomenuti infinitivi *naj* i *poj*. Međutim, potonji se i ne mogu smatrati pravim primjerima pojednostavnjivanja završnih skupinâ jer prvi je dio izraza *naj ćeš* (pa je zapravo riječ o unutrašnjosti fonetske riječi), a drugi je tu iz čisto metričkih razloga.

Razvoj suglasničkih skupina što sadrže, u čakavskom poprilično nestabilan, sonant *v* razmatra se u sljedeće dvije točke.

G. Odras počasnoga *v* pred suglasnikom

Početne skupine glasa *v* i suglasnika najčešće dolaze od osl. niza *vъ/ъC-, gdje u JZ istarskom danas vidimo uglavnom *u*. Evo primjerâ iz *Dragoga kamena* (mnogi se ponavljaju i nekoliko puta): *unuku* (D jd.; također *priunuk*), *ukopane*, *upija* (3. jd. prez.), *usadija*, *uskrsa* 'uskrsnuo', *ustala* 'ustala', *uzeja* 'uzeo', *uzgoji*, *užginje* 'pali', *uvik*, *usrid*, *uz(a)*. Tu pripada i prijedlog *u*, koji se izgovara skupa sa sljedećom riječju te je vjerojatno isprva ovu promjenu pretrpio pred riječima što počinju opstruentom (npr. *u kraj* < *vъ krajъ). Neki od navedenih primjera zacijelo dolaze iz standarda, npr. *uzgoji* i *uvik*.³³

Sporadično se, u nekoliko riječi, početno *v* u JZ istarskom gubi. U *Dragom kamenu* potvrđeni su neki od uobičajenih primjera: *zgojena*, *stajali* 'ustajali' (uz *ustala* i sl.) i *večer* 'uvečer'.³⁴

U nekoliko riječi, početno se *vъ ostvaruje kao *va* (vokalizacija jora). U Balotinim pjesmama nalazimo uobičajene JZ istarske primjere: *Vazan*, *vazmena* i *vajk/vajka/vajkar*,³⁵ te inodijalekatsko *vavik*.³⁶

U riječima izvedenima od zamjeničkoga korijena *vъs- vidi se odraz metateze, kao i u štokavskom. U *Dragom kamenu* posvjedočen je niz oblika zamjenicâ *sve* i *svaki* (npr. *svoga*, *svi*, *svima*; *svako*, *svaken* itd.) te izvede-

³² Prvi je iz pjesme *Ognjište*; u JZ istarskom obično *dimljak*. Drugi je po jednom potvrđen u pjesmama *Dinamit* i *Grunji*. Treći dolazi iz pjesme *U piratsken gradu*; posrijedi je standardna riječ, a u stihu ima i drugih standardnih elemenata: »i mnoga je ljuba prez drageg ustala.«

³³ Prvi se spominje u pjesmi *Japleničari*; očekivalo bi se reducirano *zgoji*. Drugi je nađen u pjesmi *Toni Romcu*, što je ikavizirana standardna riječ *uvijek* — u Istri je obično *vajk* i sl. (od *va vik). Za oba v. niže.

³⁴ Prvi dvaput u pjesmi *Mladost*, drugi u pjesmi *Jena ljubav*, a treći u pjesmi *Velika srida*.

³⁵ Prvi u pjesmama *Velika srida* i *Vazmena nedilja*, a drugi, očigledno, u pjesmi *Vazmena nedilja*. Primjer *vajk* se pojavljuje u nizu pjesama i uobičajen je u raklanskom govoru, inačicu *vajka* nalazimo u pjesmama *Pozdrav unima doma* i *Foška*, a *vajkar* u pjesmi *Na raskršću u Žminju*.

³⁶ U pjesmama *Kalavojna*, *Japleničari* i *Muka božja*.

nice *svud, posvuda, svejeno, svagdanji/svakidanji* i sl. Zanimljivo, zabilježen je i primjer *vas* (N jd. m.), očekivano bez metateze, što je danas u JZ istarskom sasvim rijetko.³⁷

H. Glas *v* između suglasnika i *r*

U JZ istarskom, kao i u mnogim drugim govorima SZ područja, glas *v* ispada između suglasnika i *r* (slogotvornog i suglasničkog), što vidimo i u primjerima iz *Dragoga kamena*. Ponajprije, tu je niz raznih oblika pridjeva *trd*, glagoli *strdnu* (3. mn. prez.) i *črči* 'cvrči', *črčila*, te pridjevski oblici *črsto, črsti, čršćon* (I jd. ž.). Za potonje postoji i protuprimjeri, vjerojatno iz standarda: *čvrsto* i *čorstija*.³⁸

U primjeru *sekrvi* (D jd.), koji je ovdje također zabilježen, a pokatkad se navodi kao primjer »gubljenja *v* pred *r* u sljedećem slogu«, vjerojatno je zapravo riječ o disimilaciji na daljinu, što je drugačija pojava.³⁹

I. Rotacizam *ž > r*

U mnogim zapadnim južnoslavenskim govorima nalazimo odraze rotacizma, pri čemu glas *ž* prelazi u *r*. U radovima o čakavskom obično se kao primjer navodi prezentska osnova glagola *moći*, no tu je naravno i izvedenica *pomoći*, te niz priloga i sl. s pridodanom česticom *že. Niz primjerâ može se naći u Balotinim pjesmama: *moren* 'mogu', *moreš, more, moru; pomori* 'pomozite'; *ontar* 'onda, tada', *vajkar* 'uvijek' (uz češće *vajk* i *vajka*), *nideri* 'nigdje'; a jednom je potvrđena i zamjenica *ništar* 'ništa' (uz uobičajeno *niš*).⁴⁰

J. Promjena završnoga *l* u *a*

U raznim priobalnim govorima, bez obzira na narječje, završno je *l* prešlo u *a*. To se *a* potom stopilo s prethodnim *a* i *o* (stapanje sa *o* se u JZ istarskom danas vidi samo u imenica). Čini se da je ta pojava isprva djelovala i unutar riječi (na kraju sloga), no to se do danas, vjerojatno uslijed

³⁷ Danas se taj oblik izbjegava ili se koristi inačica *svi* ili nešto tomu slično (usp. i štokavski *sav*, s analogijskom metatezom prema *sve* itd.). U *Dragom kamenu* stariji lik *vas* bilježimo u izrazima: *po vas dan* (pjesme *Moj otac* i *Sipe piva*) i *na vas glas* (*Pastirica* i *Veliki petak*).

³⁸ U pjesmama *Vazmena nedilja* i *Grunji*.

³⁹ Ta riječ, naime, sadrži dva *v* u zatvorničkim nizovima pa se gubljenjem prvoga ti nizovi razjednačuju. Sličnu disimilaciju vidimo u riječi *japlenica*, gdje je od dva *n* prvo prešlo u *l* (usp. *japno*, gdje ostaje *n*).

⁴⁰ Potonje u pjesmi *Japleničari*.

analogijskih ujednačavanja, očuvalo tek u tragovima.⁴¹

U *Dragom kamenu* nalazimo nešto imenskih riječi s tom promjenom: *buka* 'krčag, vrč', *dija, cija* 'cio, cijel', *tepa* 'topao', *veseja*; zatim riječ *po* 'po(l), pola'; te niz primjera glagolskoga pridjeva radnog (jd. m. roda): *drža, igra, ima, plesa, reka, se spominja* 'sjećao se', *ufa, zapiva, pleja, uzeja, bija, hitija* 'bacio', *hodija* 'išao', *isprtija* 'popoe', *kupija, molija, pokusija, stija* 'htio', *umija* 'znao', *vidija, čuja, trja* 'trô, brisao'. Kako se vidi, *a* od *l* se stapa s prethodnim *a* i *o*.⁴²

Za unutrašnjost riječi potvrđeni su primjeri: *doci* 'dolci', *doce, podne* i *bona* 'bolesna'.

Izuzeci su, očekivano, oblici genitiva množine *žil* i *menul* 'gira oblica'; zatim skraćeni prijedlog *pol* 'kod' (uz uobičajeno *poli*) i imenica *trabakul*.⁴³

K. Promjena završnoga *m* u *n*

U skoro svim primorskim govorima *m* je na kraju riječi prešlo u *n*. Danas se ta pojava obično očituje u gramatičkim nastavcima, dok je na kraju osnove rijetka jer je tu obnovljeno *m* iz oblikâ u kojima nije bilo na kraju riječi (te stoga nije bilo prešlo u *n*).

U zbirci *Dragi kamen* za promjenu na kraju osnove nalazimo tek primjer *Vazan*, koji je uobičajen u JZ istarskim govorima, i, zanimljivo, G mn. *pisan* (N jd. *pisma*), što je možda preuzeto iz standarda (i prilagođeno).⁴⁴ Druge zabilježene riječi tu imaju *m*: *dim, dom, Rim* i *sam* 'sâm'. Promjena *m* > *n* na kraju gramatičkoga nastavka vidi se pak u ogromnom broju primjerâ: D jd. m. *bogaten, samon, svaken*, sr. *goren*; L jd. m. *svaken, njen*, sr. *tujen, našen*; I jd. *kosiron, krovon, špagon* 'užetom', *moren, kozon, lozon, mukon, pipon* 'tulom', *silon, smokvon*; *črlenin* (m.), *cilon* (ž.); *namon* 'mnom'; D mn. *kopačon, besidan* 'riječima'; *drugin* (m.), *dvin* (ž.); *nan*; 1. jd. prez. *poznani, bereni, dišen, vidin* itd.

Uočena su dva izuzetka: *ninem* 'nikomu' i *dubašničkom*.⁴⁵ Potonji je standardni oblik (rakljski bi bilo *dubašničken*), a prvi je možda skraćen radi dužine stiha (umj. *ninemu*) ili lapsus (umj. *ninen*).

L. Novija proteza

U većini JZ istarskih govora novija proteza je rijetka pojava.⁴⁶ U Baloti-

⁴¹ V. Hraste 1964:18.

⁴² U pjesmama nema primjerâ pridjevâ i glagolâ sa *o* pred negdašnjim *l*, gdje je u JZ istarskom uobičajen odraz *a*, analogijom prema riječima sa *i*, *u* itd. (npr. *goja* ili *uboja*).

⁴³ Potonja dva zabilježena su u pjesmama *Stari Malinarić je ša* odnosno *Kalavojna*.

⁴⁴ Taj je primjer zabilježen u pjesmi *Kalavojna*.

⁴⁵ U pjesmama *Sipe piva* i *Stari Malinarić je ša*.

⁴⁶ Tamo gdje je ima obično se pred početno (ugl. naglašeno) *o* predmeće glas *v*, npr.

nim pjesmama zabilježen je uobičajen primjer *jopet*, vjerojatno nastao stanjanjem riječi *i* i *opet*. Također valja spomenuti riječ *japno* (i izvedenice *japlenica*, *japleničari*), gdje je početno *v* zamijenjeno sa *j* (osl. *варьно). Do te je zamjene možda došlo pod utjecajem ranih izmjenjivanja “pravih” protetskih glasova u riječima (npr. ovisno o završetku prethodne riječi), ali možda je riječ o novijoj (i nepravilnoj) pojavi.

M. Prijedlozi/prefiksi *iz i *sъ

U većini JZ istarskih govora prijedlozi i prefiksi *iz i *sъ uglavnom su stopljeni kao *z*.⁴⁷ To se *z* jednaci po zvučnosti i mjestu tvorbe prema početnomu suglasniku sljedeće riječi, a kod prijedlogâ je zabilježeno i jednačenje po mjestu tvorbe prema početnomu *ń* (*nj*) nekih zamjenica, što se pred drugim riječima ne događa (i u tom slučaju prijedlog glasi *š*, a ne *ž*).

U *Dragom kamenu*, vjerojatno pod utjecajem standarda i standardnoga pravopisa te za potrebe ustroja stiha, stanje je poprilično složeno. Prijedlog *sъ pojavljuje se 29 puta kao *s*, s podjednakom rasprostranjenošću kroz cijelu zbirku, a nalazimo ga i pred riječima što ne počinju bezvučnim opstruentom, npr. *s nami*, *s mukon*, *s dobroton* itd. Isti je prijedlog 20-ak puta zapisan kao *z*, također u raznim pjesmama, ali tek jednom pred bezvučnim opstruentom: *z kosiron*.⁴⁸ Neobično za istarske govore, 4 se puta pojavljuje kao *sa* (triput pred riječju što počinje glasom *s*). Primijećen je i jedan primjer redukcije: *zemljon* ‘sa zemljom’; te jedan primjer jednačenja po mjestu tvorbe: *š njima*.⁴⁹ Prijedlog *iz se pak pojavljuje 25 puta kao *iz* te 8 puta kao *z*. Nijednom se ne bilježi kao *s*, pa ni pred bezvučnim opstruentima, gdje je izgovor doista *s*, npr. *z pip* ‘iz lulâ’, *z Tinjana*, *z Troviža*, *z Pazina* i sl.⁵⁰ To sve odražava utjecaj standardnoga pravopisa.

Stanje je šaroliko i kada je riječ o prefiksima. Tu se jednačenje po zvučnosti dosljedno bilježi, kako je običaj u standardu, a u nekim primjerima prefiks se sinkronijski možda više i ne opaža kao poseban morfem. Prefiks *sъ- imamo npr. u riječima: *skupa*, *spaja*, *sprignuto* ‘pognuto’, *srestu* ‘srastu’, *stegnuti*, *stisli*, *strdnu* ‘stvrđnu’, *zgrta* ‘zgrtao’, *zgotovija* i *zgusne*. U primjeru *srestu*, očekivalo bi se *z-*, što je u JZ istarskom temeljni oblik toga morfema. Kao *sa* pojavljuje se u nešto riječi porijeklom iz standarda, npr. *sastan-*

voganj (v. Pliško—Mandić 2013:121).

⁴⁷ Usto riječ *sъ treba smatrati dvama posebnim prijedlozima — jedan se koristi s instrumentalom (npr. *s nama*), a drugi s genitivom (npr. *s krova*) te im se i značenje jasno razlikuje. U JZ istarskom je, uz prijedlog/prefiks *iz (od starijega *jъz), s njima obično stopljen i prefiks *vъz- (stand. *uz-*; npr. *zgojiti*).

⁴⁸ U pjesmi *Brime*.

⁴⁹ U pjesmama *Kopnja* i *Muka božja*.

⁵⁰ Prvi u pjesmi *Na raskršću u Žminju*, ostali u pjesmi *Dvi beside*.

ka (G jd.), *satkana, sasvin*. Prefiks *iz- bez početnoga *i* nalazimo npr. u primjerima: *zbirala, zbrazdalo, zgladija, zgubija, zmaka* 'izmakao', *zmež* 'između', *zvanka* 'izvan', *spuniti, spod i sprid*; dok se s početnim *i* pojavljuje u riječima: *izbodene, izagnali, izagnanci, izgnati, izgubimo, izgubljen, izila* 'izjela', *izvadija, isklesa, ispija, ispraznimo te ispod i ispid*. Neke su od tih riječi zasigurno došle iz standarda, npr. *izagnanci* ili *ispod i ispid* (ikavizirano), za koje su potvrđene i čakavske inačice *spod i sprid*.

2.2. Morfologija

2.2.1. Opće primjedbe

Morfološki sustavi slavenskih jezika, pa tako i raznih hrvatskih govora, veoma su složeni te bi za detaljan morfološki opis trebalo mnogo više mjesta nego što priroda ovoga rada dopušta. Stoga se ovdje osvrćemo uglavnom na posebna obilježja koja su svojstvena rakljanskomu govoru (i JZ istarskom dijalektu u cjelini), a osobito na ona kojima se taj govor razlikuje od standardnoga jezika. Pažnja se poklanja i nekim pojavama koje postoje i u JZ istarskom i u standardu, ali su u dijalektu rijetke te ih je vrijedno spomenuti.

U pjesmama se nalaze i brojna odstupanja od značajki koje se mogu pripisati govoru Raklja. Kao i dosad, takvi se primjeri, gdje ih ima, navode i tumače uz "pravilne" rakljanske oblike.

2.2.2. Imenice

A. Imenice *a*-vrste

U rakljanskom se govoru imenice *a*-vrste odlikuju sljedećim posebnostima. Nastavak lokativa jednine je noviji te glasi *-u*, kao u standardnom jeziku; za što u *Dragom kamenu* nalazimo mnoge potvrde: *boku* 'strani', *gradu, kraju, ognju* 'vatri', *piru* 'svadbi', *prazu* 'ovnu', *strahu, svitu, kamenju, moru* itd.

Nastavak instrumentala jednine glasi *-on* ili *-en*: *danon, gospodinon, jezikon, krovon, Kvarnaron* 'Kvarnerom', *lancunon* 'plahtom', *Lindaron* (top.), *nokton, ocon, sinon, stolon* (stand.), *sviton, šiljaron* 'šeširom', *špagon* 'užetom', *vitron, zidon; vrgnjen* 'plugom'; *brimenon, japnon* 'vapnom', *jutron, nebon, tilon, veslon; moren, ognjišten, suncen/suncon*. Tako je i u standardnom jeziku, no kako se vidi iz primjerâ, "nepalatalna" se inačica nastavka, *-on*, ovdje pojavljuje i tamo gdje se ne bi očekivala (npr. *iza c, usp. i pridjev očov, umj. očev*).

U množinskim oblicima, kao ni inače u istarskim govorima, nema proširka osnove, tj. ne postoji tzv. duga množina. Evo primjerâ iz *Dragoga kamena*: *brati, dlani, gradi, krovi, puti, sini, vali, vitri, voli, zidi* itd. Proširka nema

ni u riječima preuzetima iz standarda, npr. *stoli*. Ipak, potvrđen je jedan primjer s dugom množinom: *krajeve*.⁵¹

Nastavak genitiva množine glasi *-i*: *brati, brigi, brodi, dani, hlibi, jarboli, koraki, krovi, libri* 'knjiga', *ljudi, miljari* 'tisuća', *pirati, puti, računi, sini, spuži* 'puževa', *svati, unuki, vrtli* 'vrtova', *životi, žulji; grli, kolini, polji, usti* (uz *ust* i *usta*). Taj se nastavak, očito, dodaje i na riječi iz standarda, npr. *pirati*, ali ipak, zabilježeno je i nešto riječi sa štokavskim nastavkom: *vala, ditića, kopača, Neretljana, nebesa, lita* i *usta*.⁵² Dva su primjera starijih oblika, s nultim nastavkom: *lit* i *ust* (uz *lita* i *usti, usta*).⁵³

U dativu i instrumentalu nema sinkretizma, već se čuvaju stari množinski nastavci. Nastavak dativa množine u JZ istarskom je *-on* ili *-en*, obično sa sličnom raspodjelom kao u inačičâ nastavka instrumentala jednine. Međutim, u *Dragom kamenu* zabilježena je samo "nepalatalna" inačica, pa i u palatalnih osnova: *brodon, Grkon, kopačon, Ližnjancon, ljudon, ribaron*. Nastavak instrumentala množine je *-i*: *brodi, facoli* 'rupcima', *koreti* '(suknanim) kaputima', *petehi* 'pijetlovima', *voli; polji, prsi, stabli*. Instrumentalni se je nastavak proširio i na lokativ: *banki* 'stolovima', *koreti, puti, zubi; deli, seli*.

U pjesmama je zabilježeno i nešto drugačijih oblika, koji ne pripadaju rakljanskomu govoru. To je ponajprije lokativ množine sa starijim nastavkom *-ih*, koji se i danas može čuti u raznim čakavskim govorima: *balkunih, brodih, oblogih* 'livadama', *putih, valih, vrtlih; delih, ognjištih*.⁵⁴ Nekoliko je primjera lokativa s nastavkom *-in*: *gradin* i *Štatin Unitin* 'SAD-u'.⁵⁵ Jedan je primjer lokativa sa štokavskim nastavkom *-ima*: *hrptima*.⁵⁶

⁵¹ Pjesma *Pozdrav unima doma*; dodatni slog pridonosi ritmičnosti stiha: »Putuj sada pismo moje u krajeve drage naše«.

⁵² U pjesmama *Svićari, Lipi tići, Kopnja, Kalavojna, Božićni račun z gospodinon Benedeton, Moj otac* i *Vazmena srida*. Ti su oblici tu katkad zbog rime, ali ne uvijek. Neki se od tih primjera mogu shvatiti i kao genitiv jednine, no čini se da su ipak u množini.

⁵³ Prvi je uobičajen u JZ istarskom i pojavljuje se mnogo puta u *Dragom kamenu*. Drugi je rjeđi i zabilježen tek u pjesmi *Šime*.

⁵⁴ U pjesmama *Pozdrav unima doma, Mladost, Šparoge, Zornice, Božićni račun z gospodinon Benedeton, Jena ljubav* i *Dvi daske*. Moglo bi se pomisliti da je nastavak *-ih* arhizam koji se u JZ istarskom tada još sporadično koristio uz noviji nastavak *-i*, no to nije vjerojatno. Raniji istraživači JZ istarskih govora (npr. Maček, Ribarić itd.) taj nastavak u imenica uopće ne spominju, a nema ga ni u ustaljenim izrazima itd.

⁵⁵ U pjesmama *Muka božja* i *Kalavojna*. Nastavak *-in* u oblicima dativa, lokativa i instrumentala množine u Istri je uobičajen u govoru Vulture i svih sela južno/jugozapadno od nje, uklj. i Ližnjan, čiji se stanovnici spominju u pjesmi *Kuraj* (v. Pliško—Mandić 2011:71–73; Mandić 2012:456–457).

⁵⁶ U pjesmi *Svićari*. Zanimljivo, iako u svim izdanjima *Dragoga kamena* taj stih glasi »na hrptima vala, ponad pine sive«, na faksimilu autorova rukopisa čitamo »iznad grdih vala, ponad pine sive«.

Isti su nastavci zabilježeni i u primjerima instrumentala: *stolin* i *prstima*.⁵⁷

Uz broj *dva*, u nominativu i akuzativu, koristi se stari dvojinjski oblik, za što ima nešto primjera: *dva dupina, grozda, Vlaha, života; lita*. S brojem *tri* zabilježen je tek jedan primjer, s neobičnim nastavkom *-e*: *tri dane*.⁵⁸

U istarskim govorima više ne postoji sibilizacija kao sinkronijska alternacija, pa tako ni u govoru Raklja. Tako je i u pjesmama *Dragoga kamena*, gdje nalazimo niz primjera: *drivenjaki, Grki, junaki, svidoki, težaki, unuki, vrutki; pragi; petehi, srhi*.

Kao zanimljivost u ovoj sklonidbenoj vrsti može se navesti i oblik lokativa jednine *dnevu*, koji se temelji na starim oblicima poput genitiva *dne* (usp. i pridjev *dnevni*).⁵⁹ Ostali su posvjedočeni oblici pravilno tvoreni od osnove *dan*.

U pjesmama ima i nešto vokativnih oblika, koji su inače u istarskim govorima rijetki: *Bože, brate, puče, župane*.⁶⁰ Neki od tih zacijelo dolaze iz standarda (npr. *puče*). Zabilježeni su i primjeri upotrebe nominativnoga oblika u smislu vokativa, što je u Istri uobičajeno, npr. *sin*.⁶¹

B. Imenice *e*-vrste

Kao i u većini drugih zapadnih južnoslavenskih govora, u imenica *e*-vrste i ovdje su poopćeni stari "palatalni" nastavci u nekim padežima. Riječ je o dativu i lokativu jednine, čiji nastavak glasi *-i*: D jd. *materi, Toni* (ime), *sekrvi*; L jd. *crikvi, glavi, hiži* 'kući'; te o genitivu jednine i nominativu i akuzativu množine, čiji je nastavak također jednak te glasi *-e*: G jd. *dobe* 'doba', *miline, sluge, stine, tuge*; N mn. *duše, grane, kaplje, mladice, ovce, sviće*; A mn. *divojke, dràge, glavice* 'uzvisine', *mriže, njive*. U dativu i lokativu jednine nema sibilizacije: D jd. *Uliki* (ime); L jd. *dràgi, luki, ruki*.

U instrumentalu jednine nastavak je *-on*, kao i inače u JZ istarskim i mnogim drugim govorima, što odgovara standardnomu *-om*: *dobroton, lozon, mukon, pipon* 'lulom', *rukon, ribon, smokvon* itd.

Oblik genitiva množine odlikuje se starim nultim nastavkom: *drâg, glav, hiž, kongulic* 'školjaka', *Kuj* (top.), *mater, menul* 'gira oblica', *mriž, pip* 'lula', *rib, ruk, sestar, sip, smokav, škombar* 'skuša', *ur, vod, žen, žil*. Mnogo rjeđe na-

⁵⁷ U pjesmama *Prid* »Kontinentalon« i *Moj otac*.

⁵⁸ U pjesmi *Koza*. Taj se oblik susreće i drugdje u JZ istarskom (v. Mandić—Rusac 2013:141).

⁵⁹ Taj je oblik potvrđen jednom, u pjesmi *U zori, na oceanu*.

⁶⁰ U pjesmama *Daleki dom, Moj črni brat, Spomeni, Veliki petak* i *Kuraj*.

⁶¹ U pjesmi *Brime*.

ilazimo na nastavak *-i*: *križovači* (tip broda) i *Sipi* (ime, Josip).⁶² Ima i primjerâ štokavskih oblika s nastavkom *-a*: *duša*, *Kuja* (ali i *Kuj*), *matera* (i *mater*), *milja*, *mina* i *strana*.⁶³

Kao i kod imenica *a*-vrste, ni ovdje nema sinkretizma dativa, lokativa i instrumentala množine, već se čuvaju stari množinski nastavci. U dativu nastavak je *-an*, u lokativu *-ah*, a u instrumentalu *-ami*, što je uobičajeno i u mnogim drugim govorima: D mn. *besidan* 'riječima'; L mn. *brajdah* 'vino-gradima', *glavica* 'uzvisinama', *hižah*, *maglah*, *mukah*, *njivah*, *stranah*, *rukah*; I mn. *kapljami*, *nogami*, *rukami*.

Uz broj *dva*, u nominativu i akuzativu, upotrebljava se oblik jednak množinskomu: *dvi beside*, *daske*, *njivice*, *ruke*, *ure*. Isti oblik nalazimo i uz brojeve *tri* i *četiri*: *tri barčice*, *barke*, *stotine*; *četiri ure*.

U pjesmama su potvrđeni i oblici vokativa, inače rijetki u istarskim govorima. Neki od tih vokativa moraju se pripisati utjecaju standardnoga jezika: *dico*, *divojko*, *grančice*, *majko* i *sestro*.⁶⁴

C. Ostale imenice

Od ostalih imenica kao jasno definirana skupina izdvajaju se imenice *i*-vrste. U zbirici *Dragi kamen* zabilježen je niz oblikâ: N *noć*, *ljubav*; G jd. *noći*, *ljubavi*, *kosti*, *smrti*, *sol*; A jd. *noć*, *ljubav*, *smrt*; L jd. *noći*; N mn. *noći*, *kosti*, *laži*, *stvari*; G mn. *noći*, *kosti*, *laži*; A mn. *noći*; te uz broj *tri*: *tri noći*. Kako se vidi, oblici se podudaraju s onima u standardu, a tako je, uglavnom, i uobičajeno u JZ istarskom. Primjeri G jd. *bola* i N jd. *glad* (u stihu »Jakova glad je pridobija«⁶⁵) muškoga su roda i sklanjaju se po *a*-vrsti. Zabilježen je i primjer *stran* (A jd.), no ta imenica inače pripada *e*-vrsti (L jd. *strani*, A mn. *strane*, L mn. *stranah*).⁶⁶

I-vrsti pripadaju i množinski oblici *oči* i *uši*. U *Dragom kamenu* nalazimo NA mn. *oči* i G mn. *oči*; te L mn. *očih* i *uših*, koji dolaze iz nekoga dru-

⁶² U pjesmama *U piratsken gradu* i *Sipe piva*. Potonji je primjer neobičan (množina osobnoga imena) i nalazimo ga u stihu »želin samo jeno: imati tako sto miljari Sipi.« Nastavak *-i* ovdje je možda zato što je posrijedi imenica muškoga roda, koje obično imaju taj nastavak, a usto je oblik *sip* genitiv množine imenice *sipa*.

⁶³ Pjesme *Grunji*, *Svičari*, *Na Rečini*, *Daleki dom*, *Dinamit* i *Prid* »Kontinentalon«.

⁶⁴ U pjesmama *Lipi tići*, *Ognjište*, *Vazmena nedilja*, *Daleki dom* i *Lončari*. Poseban je oblik vokativa u govorima JZ istarskoga dijalekta uobičajen u imenâ tipa *Tone*, no od nominativa se razlikuje samo naglaskom. U izgovoru izvornih govornika raklanskoga govora vidimo razliku između N jd. *Mâte* i V *Mâte*; usp. i primjere D jd. *Tôni*, V *Tône*, te N jd. *Sîpe*, A jd. *Sîpu* i G mn. *Sîpi*, za što je V *Sîpe*, koji, međutim, ne nalazimo u *Dragom kamenu*.

⁶⁵ Pjesma *Spomeni*.

⁶⁶ U pjesmi *Sipe piva*, zbog ritma u stihu (»Piva Sipe sam i gleda pustu stran,«) i rime (rimuje se sa *dan*).

goga dijalekta.⁶⁷

Imenice sa starom *r*-osnovom *mati* i *šci* prešle su u *e*-vrstu. U zbirci vidimo i sljedeće oblike: G jd. *matere*; D jd. *materi*, *ščeri*; A jd. *mater*; N mn. *matere*; G mn. *mater* (i štokavsko *matera*), *ščêr*; i A mn. *matere*, *ščere*. Kao zanimljivost, evo i posvojnih pridjeva izvedenih od tih dviju imenica: N jd. sr. *materino*, G jd. ž. *ščerine*, i A jd. ž. *ščerinu*.

Od imenica starih suglasničkih osnova valja istaknuti primjer *kamik*.⁶⁸ Ta riječ nije uobičajena u JZ istarskom (obično se kaže *stina*, za što u *Dragom kamenu* postoji niz potvrda) i vjerojatno ju je Balota čuo u nekom drugom istarskom ili primorskom govoru. U zbirci je k tomu zabilježena i standardna istoznačnica *kamen*.⁶⁹

2.2.3. Ostale imenske riječi

A. Jedninski padeži muškog i srednjeg roda

Ovdje se, kao i do sada, navode samo posebnosti u sklonidbi svojstvene rakljanskomu govoru te moguća odstupanja proizašla iz drugih idioma ili iz zahtjevâ poetike.

U pridjevâ, većine zamjenica i brojeva nastavak genitiva jednine muškog i srednjeg roda u JZ istarskom, za razliku od standardnoga nastavka, nikad nije okrnjen. Mnogo primjera vidimo i u pjesmama *Dragoga kamena*: G jd. m. *bližnjega*, *domaćega*, *kega*, *našega*, *trudnoga* 'umornog', *tujega*; sr. *crlenoga*, *jenega* 'jednog', *Sipinoga* (od *Sipe*), *svakega*, *svega*, *teškega*; a tako i A jd. m. *bisnoga*, *drugoga*, *starega*. Gotovo svi ti primjeri (a ima ih još) imaju atributnu ulogu, tj. u stihovima stoje pred nekom imenicom. Ipak, u Balotinim su pjesmama pronađeni i primjeri s okrnjenim nastavkom: G jd. m. *vašeg*, *najboljeg*, *stareg*, *boljeg*, *drageg*.⁷⁰

Također, kako se vidi iz primjerâ, u JZ istarskom, kao i većini drugih govora Istre, taj nastavak uvijek počinje glasom *e*. U Balotinim stihovima ipak nalazimo i podosta primjerâ s početnim *o*, a mnogi su okrnjeni: G jd. m. *dobrog*, *jenog*, *seljačkog*, *starog*, *suknenog*, *svetog*, *trdog*; sr. *crlenoga*, *velikoga*, *velog*; A jd. m. *pijanog*, *samoga*. Kako se vidi, neki su u osnovi čakavski (*jenog*, *trdog* itd.). Te primjere također treba pripisati utjecaju standardno-

⁶⁷ Lokativni su oblici zabilježeni u pjesmama *Foška* i *Ognjište*.

⁶⁸ Pjesme *Dragi kamen*, *Joža Roža* i *Japleničari*. Ta riječ dolazi od staroga N jd. *kamy s proširkom *-k-*.

⁶⁹ Naravno, u naslovu pjesme *Dragi kamen* (u kojoj nalazimo i riječ *kamik*) i u pjesmi *Lipi tići*.

⁷⁰ Pjesme *Vazmena nedilja*, *Lipi tići*, *Šime* i *U piratsken gradu*. Posrijedi je utjecaj štokavskoga, standardnoga jezika, u kojem je to uobičajeno. Balota se takvim oblicima služi, barem ponekad, zbog potrebe za određenim brojem slogova u stihu. Drugi slični primjeri navode se i dalje u tekstu.

ga jezika te strukture stiha.⁷¹

Kad je riječ o nastavcima dativa i lokativa, tu ne vlada toliko šarenilo. Tek se nekoliko puta pojavljuje duži (izvorno dativski) nastavak, za oba padeža: D jd. m. *kemu, tujemu*; sr. *dobremu, školskemu*; L jd. m. *njemu*; sr. *sve-mu*. Kraći (izvorno lokativni) nastavak potvrđen je nizom primjera: D jd. m. *bogaten, noven, njenen, svaken, svojen, sveten, ten* 'tom'; sr. *goren, sven*; L jd. m. *črnen, drugen, ken* 'kojem', *najlipćen, niken* 'nekom', *njen, piratsken, slo-vinsken, staren, svaken, trden, tvojen*; sr. *mladinen, našen, suhen, svojen, šaren* 'šarenom', *trudnen* 'zamornom', *tujen*. Usto bilježimo i nekoliko oblika sa o: D jd. m. *samon, svakon*; L jd. sr. *dubašničkom* [sic!]. Očigledno prevladavaju oblici s nastavkom *-en*, koji često stoje i sami (tj. nisu atributi), što odražava i stanje u rakljanskom govoru.⁷²

Nastavak instrumentala glasi *-in*, no budući da je riječ o ikavskom govoru, nije jasno od čega točno on potječe.⁷³ Evo nešto primjerâ iz *Dragoga kamena*: I jd. m. *crikovenin, jenin, svojin, tvojin*; sr. *cilin, črlenin, drugin* i *svojın*.

Zabilježen je i jedan primjer neodređene sklonidbe pridjeva, zacijelo iz standardnoga jezika, u sintagmi *spod zvonika vela* (G jd.).⁷⁴

B. Množinski padeži

Ovdje su posebno zanimljivi nastavci genitiva, dativa, lokativa i instrumentalnoga, koji su jednaki za sva tri roda. Nastavak genitiva je *-ih*, kao u standardu: G mn. m. *budućih, domaćih, istarskih, krvavih, lipih, mladih, naših, njih, sadašnjih, starih, svetih, svih, svitlih, tih, tvojih, velikih*; sr. *tih, tvojih*; ž. *bi-strih, dalekih, gustih, jakih, mrtvih, naših, punih, svih, težakih, trđih*. Lokativni je nastavak star, jednak genitivnomu: L mn. m. *starih, svih*; sr. *rasutih, tujih*; ž. *kih* 'kojim', *njegovih, njih, pustih, svih*. Iako se potonji razlikuje od standardnoga te bi se očekivale bar sporadične zamjene štokavskim nastavkom (ili nečim sličnim), to u pjesmama nije zabilježeno. Pojavljuje se, me-

⁷¹ Zanimljivi su npr. stihovi iz pjesme *Lipi tići*: »Lipi tići, vi starega roda, / stareg roda i dobrog poroda.«, gdje vidimo rakljanski lik *starega*, potom okrnjeni, ali nestandardni, lik *stareg*, te standardno *dobrog*. Dva su zadnja oblika očito pokraćena zbog dužine stiha, ali *o* u potonjem može se objasniti jedino utjecajem standarda (ili bar štokavštine), koji je poprilično očit i u ostatku te pjesme.

⁷² Zanimljiva su dva stiha iz pjesme *Brime*: »Ma znaš moj mali, dvaput mi je lagnje kad si ti s namon / lipće je siromahu, ki ima kega, nego bogaten samon.«. Glas *o* (umj. *e*) u nastavku posljednje riječi dvostruko pridonosi euritmčnosti stihova: omogućuje rimu s riječju *namon* u prethodnom stihu te ujedno sprečava nepoželjnu rimu *bogaten samon.

⁷³ U zamjenicâ je to vrlo vjerojatno odraz "palatalne" inačice nastavka *-imъ, kao i u većini štokavskih govora, a u pridjeva odraz određenoga nastavka *-yimъ ili *-iimъ.

⁷⁴ Pjesma *Stari Malinarić je ša*.

đutim, jedan izuzetak: *u velikin (gradin)*.⁷⁵

Nastavak instrumentala potječe iz negdašnje dvojine te glasi *-ima*, kako je i inače u JZ istarskim govorima. U *Dragom kamenu* potvrđeni su samo primjeri muškoga roda: *drugima, njima, svima, tvojima*. Dva su primjera u atributnom položaju, oba neobična, s nastavkom *-i*, kao u imenicâ: *s prvi (petehi)* i *s puni (žepi mina)*.⁷⁶

Dativ množine u JZ istarskom ima stari nastavak *-in*, kako vidimo i u primjerima iz Balotinih stihova: D mn. m. *drugin, kin* 'kojima', *njin, velikin*; ž. *dvin* 'dvjema'; no ima i nešto primjera s nastavkom *-ima*, kao u instrumentalu: *našima, svima, tima, unima*. Tu bi se moglo pomisliti na utjecaj standarda, no možda je posrijedi i izvorni rakljanski razvoj, usp. atributno *tima ljudon* 'tim ljudima', ali i *velikin brodon* 'velikim brodovima'.⁷⁷

Kao i kod instrumentala jednine, ni ovdje se ne može utvrditi točno podrijetlo glasa *i* te bi on mogao potjecati iz nekoliko izvora.

C. Sklonidba glavnih brojeva

Kao i inače, sklonidba je uobičajena u rednih brojeva, koji se sklanjaju kao pridjevi te u njih nema ničega posebnoga. Sklanja se i broj *jedan*, prema zamjeničkoj sklonidbi: N jd. m. *jedan*, sr. *jeno*, ž. *jena*; G jd. m. *jenog* (štokavizirano), sr. *jenega*, ž. *jene*; A jd. ž. *jenu*; I jd. m. *jenin*.

U istarskim je govorima česta i sklonidba brojeva *dva, tri* i *četiri*, za što je u *Dragom kamenu* tek jedan primjer: D *dvin besidan* 'dvjema riječima'.⁷⁸

D. Stupnjevanje pridjeva i priloga

Nastavci komparativa u rakljanskom govoru glase *-iji* i *-ji*. Oblici s prvim uglavnom se podudaraju sa standardnima; evo primjerâ iz *Dragoga kamena*: *črnije, čvrstija* (stand.), *milija, veselije*. Drugi nastavak izaziva jotaciju, čime se *j* u njemu stapa s prethodnim suglasnikom, također kao u standardu: *črščon* (I jd. ž., uz *čvrstija*), *mlaži, huja* 'gora',⁷⁹ *više* (pril.), *niže* (pril.), *bliže, dalje, jače, draže*; te nepravilni: *bolje, veća, manje*.

U nekih se komparativa proširilo *lj* iz riječi u kojima je pravilno nastalo,

⁷⁵ Pjesma *Muka božja*. Ta sintagma zapravo izgleda kao da dolazi iz nekoga govora istočno ili južno od Pule (v. Mandić 2012:456–457).

⁷⁶ Pjesme *Zornice* i *Dinamit*. Takvo što dosad nije zabilježeno u govorima Istre i vjerojatno je riječ o namjernoj pjesnikovoj analogiji po uzoru na imeničke oblike. Moglo bi se, doduše, pomisliti i na stari nastavak neodređene sklonidbe (naslijeđen iz općeslavenskoga), no to je malo vjerojatno.

⁷⁷ Pjesme *Lipi tići* i *Kuraj*. Moguće je da se duži nastavak koristi kod kraćih riječi ili da je u ovom primjeru duži nastavak samo zbog broja slogova u stihu.

⁷⁸ Pjesma *Dvi beside*.

⁷⁹ Neuobičajen rezultat jotacije *dj > j* (v. gore).

što postoji i u drugim JZ istarskim govorima: *dužlji*, *tržlje* 'tvrđe', *višljoj* (D jd. ž.); a zabilježen je i primjer *lagnje* 'lakše' (od *laglje*⁸⁰), gdje nema jotacije glasa g na kraju osnove. Za pridjev *lip* potvrđen je komparativ *lipća* (ž.) itd.

Superlativ se tvori na uobičajen način, od komparativa, predmetkom *naj-*. Primjeri su: *najbolji*, *najlipće*, *najmilija*.

E. Zamjenice

U ovom dijelu donose se primjeri zamjeničkih oblika svojstvenih govoru Rklja, kao i oblici koji su preuzeti iz drugih idioma. Neki su oblici (oni što se podudaraju s pridjevskima) već navedeni pod prethodnim točkama. Zamjenice se u JZ istarskom dijalektu od standardnih katkad razlikuju i tvorbom, pa se ovdje osvrćemo i na neke od takvih primjera.

Među oblicima ličnih zamjenica treba navesti sljedeće: I jd. *namon* 'mnom';⁸¹ D mn. *nan*, *van* (i naglašeno, npr. *h van* 'k vama'), *njin* (i nenaglašeno 'im'); L mn. *njih* (npr. *po njih* 'po njima'); I mn. *nami*, *vami*, *njima*. Uz prijedloge s akuzativom koriste se kraći oblici: *na/za me*, *za te*, *na/uz nj*; a tako i povratno *za se*. Za treće lice zabilježen je stariji oblik A mn. m. *kroza nje*, ali i noviji *na njih*.⁸² Samostalni nenaglašeni oblik glasi *hi* (od *ih). Nenaglašeni oblik akuzativa jednine ženskoga roda glasi *je*, a naglašeni *nju*. Uz prijedloge se koristi oblik *nju* (katkad je nenaglašen): *u/na/kroz nju*.⁸³

Od posvojnih zamjenica zanimljiva je ona za treće lice ženskoga roda. U Balotinim stihovima nalazimo rkljanske oblike: G jd. m. *njejega*, N mn. ž. *njeje*, A mn. m. *njeje*; ali i D jd. m. *njenen* i A jd. sr. *njeno*, kojima je osnova standardna. Za sljedeće posvojne zamjenice potvrđeni su i stegnuti oblici: G jd. *svoga* (vrlo često), ali *tvojega*; D jd. *svojen*, L jd. *svojen*, *tvojen*, ali i L jd. m. *svon*.⁸⁴

U pokaznih zamjenica, u nominativu jednine muškoga roda nastavak je *-i*, po uzoru na određenu sklonidbu pridjevâ: *ti* 'taj', *uvi* i *uni*. Zabilježen je i prilog *segutra* 'ujutro', 'jutros', koji sadrži okamenjeni oblik genitiva jednine stare pokazne zamjenice *sъ.⁸⁵

U *Dragom kamenu* nalazimo i niz zanimljivih primjera upitno-odnosnih i neodređenih zamjenica. Tu ponajprije treba navesti tipičnu čakavsku zamjenicu *ča* i njene izvedenice: *niš* 'ništa' (uz neobično *ništar*), *ništo* 'nešto'

⁸⁰ Disimilacija lateralâ *l...lj > l...nj*.

⁸¹ Od *manon*, metateza, možda pod utjecajem mn. *nami*.

⁸² Pjesme *Roženice* i *Pozdrav unima doma*. Noviji je oblik proširen iz genitiva, što je danas u zamjenicâ posvuda uobičajena pojava.

⁸³ Izgovoreno *ū nju*, *nā nju*, ali *kroz njū*.

⁸⁴ Potonje jednom, u pjesmi *Ognjište*.

⁸⁵ U pjesmi *Veliki petak*. Taj prilog dolazi od izraza *sego (j)utra 'ovoga jutra'.

i *zaš* 'zašto; jer' (uz *zašto*); te stariji G *ničesa* 'ničega'.⁸⁶ Zabilježen je i noviji oblik G *čega*. Zamjenica *ča* može biti upitna, odnosna i neodređena.⁸⁷

Odgovarajuća zamjenica za osobe glasi *ki* 'tko', G *kega*, D *kemu*. Nalik su tomu oblici zamjenice *koji*: N jd. m. *ki*, ž. *ka*, sr. *ko*; G jd. m. *kega*; L jd. m. *ken*; N mn. m. *ki*, ž. *ke*; D mn. m. *kin*, L mn. m. *kih*; ali tu su i standardni: N jd. sr. *koje*, A mn. m. *koji*.⁸⁸ Posvjedočen je i D *niken* 'nekomu'. Zamjenica »nitko« glasi *nidan*, G *ninega*, D *ninem* [sic!].

Od standardnih se tvorbeno razlikuju i zamjenice *kakov* i *takov*, koje se u *Dragom kamenu* pojavljuju u raznim oblicima.

Neodređena zamjenica *sav* čuva stari oblik nominativa jednine muškoga roda bez metateze, *vas*, u nekoliko izraza (v. gore), no inače se koristi noviji oblik *svi* (s nastavkom kao u *ki*, *ti* 'taj' i određenim pridjevima). U nominativu i akuzativu srednjega roda u samostalnom položaju isključivo stoji oblik *sve*, no kao atribut pojavljuje se i lik *svo* (uz *sve*).⁸⁹ Ostali su potvrđeni oblici isti kao u drugih zamjenica.

2.2.4. Glagoli

A. Opći podaci

U JZ istarskim govorima očuvani su sljedeći jednostavni glagolski oblici: prezent, imperativ, infinitiv, glagolski prilog sadašnji te glagolski pridjev radni i trpni. Nema aorista, imperfekta, supina i glagolskoga priloga prošlog. Ti su oblici potvrđeni i u pjesmama zbirke *Dragi kamen*. Zabilježeno je i nešto primjerâ trećega lica jednine prezenta koji u kontekstu u kojem se nalaze podsjećaju na aorist, npr. »Tuja sila, majko, tako nas razdili«, »Za svog mladića piva, ča srce njoj ubeća«, »Takove tuda rodi istrijska gruda / takove nan uzgoji bila japlenica.« i sl.⁹⁰ Tu je očigledno riječ o utjecaju standarda.⁹¹

B. Infinitiv i gl. prilog sadašnji

U većini JZ istarskih govora, pa tako i u rakljskom, nastavci tih dva oblika nisu okrnjeni, tj. čuvaju dočetak *-i*. U stihovima *Dragoga kamena*

⁸⁶ Primjer *ništar* zabilježen je u pjesmi *Japleničari*, a *zašto* u pjesmi *Muka božja*. Potonji se lik bolje uklapa u stih u kojem je zapisan od kraćega *zaš*: »I uvo lito ne će ga biti u pariškoj Notre Dami / zašto ga sada propinju popi jopet, / tamo na Gvadarami.«

⁸⁷ U potonjem se slučaju izgovara dugo, *ča*, i znači 'štogod, išta'.

⁸⁸ Pjesme *Lipi tići* i *Dvi daske*.

⁸⁹ U pjesmama *Vazmena nedilja* »sve (...) nebo«, *Zornice* »sve selo«, *Božićni račun z gospodinon Benedeton* »sve sime«, *U piratsken gradu* »sve (...) more«; te *Dragi kamen* »svo srebro (...) svo zlato«, *Velika srida* i *Dvi daske* »svo selo« i *U zori, na oceanu* »svo jutro«.

⁹⁰ Pjesme *Daleki dom*, *Pastirica* i *Japleničari*.

⁹¹ Ti stihovi podsjećaju i na stil štokavskih epskih pjesama, koje inače obiluju aorismnim oblicima, pa možda tu treba tražiti izvor takva poetskog izraza.

takvi likovi prevladavaju: inf. *biti, dilati* 'djeljati', *dojti, iskati, jadriti, (j)isti* 'jesti', *miriti* 'mjeriti', *moliti, se nadijati* 'nadati se', *najti, nicati, osoliti, pupati, popiti, potući, sisti, skriti, slutiti, spuniti, strti, udriti, ufati* 'nadati se', *ustati* 'ustati, ostati', *živiti; leći, moći, (na)sići, teći* 'trčati', *vući*; te gl. pril. *držeći, gledajući, mireći* 'mjereći', *misleći, prećući, putujući, škrbeći se* 'brinući se' i dr. Krnjih je oblikâ znatno manje iako se neki ponavljaju po nekoliko puta: inf. *bit, falit* 'hvaliti', *podignut, primit, stegnut*; i gl. pril. *budeć, gledajuć, plaćuć, prodavajuć* [sic!] i *znajuć*.⁹²

Kada je riječ o tvorbi tih oblikâ, ona je u JZ istarskom gotovo ista kao u standardu i razlikuju se (iz fonoloških razloga) tek infinitivi sa skupinom *jt* (v. gore).

C. Present

Ovdje se navode neke posebnosti povezane s prezentskim oblicima glagolâ u govoru Raklja, zapažene u Balotnim pjesmama. Riječ je o pojavama koje susrećemo i drugdje u JZ istarskom, pa i u drugim govorima Istre.

U prvom licu jednine stari nastavak *-u* očuvan je samo u (danas nepravilnom) obliku *ću*. Glagol *moći* ima noviji, pravilan, oblik *moren*. Glagol *stirati* 'htjeti' usto čuva i stariji oblik trećega lica množine s nejotiranom osnovom *te* (uz novije *će*).⁹³

U trećem licu množine glagolâ s *i*-prezentom u pjesmama je nastavak *-e*: *side, nose, vride*, no potvrđen je i primjer analogijskoga nastavka *-u*: *vridu*.⁹⁴ Također, u glagolâ prve vrste (*e*-prezent) u tom obliku nema analogijske palatalizacije: *teku, siku*; koja je danas u JZ istarskom uobičajena.

Primjer 3. jd. *pade* 'padne' nema sufiks *-n*. U JZ istarskom taj sufiks obično imaju tek neki glagoli prve vrste s osnovom na samoglasnik (npr. *stati, stane*) te glagoli druge vrste.⁹⁵

Uočen je jedan primjer atematskoga prezenta (osim glagola *biti*): 1. mn. *jimo* 'jedemo'; što je u Istri često, ali u JZ istarskom nalazimo i tematske oblike (tipa *jidemo*).⁹⁶ U primjeru 3. mn. *znadu* vidimo analogiju prema atematskim glagolima; u ostalim licima toga *-d* nema: *znan, znaš, znamo*.

Primjer 3. jd. *počimlje* 'počinje' nastao je analogijom prema svršenomu

⁹² Izgleda, zapravo, da se okrnjeni oblici pojavljuju uglavnom zbog zahtjevâ strukture stiha, rime, itd.

⁹³ Oblik *te* vidimo npr. nekoliko puta u pjesmi *Velika srida*, ali i drugdje.

⁹⁴ U pjesmi *Govore da nisan fin*, gdje se taj oblik rimuje sa *besidu*. Ipak, takvi ili slični oblici u JZ istarskom su poprilično česti (v. npr. Mandić 2012:457; Pliško—Mandić 2013:124; Mandić—Rusac 2013:143).

⁹⁵ Primjer je zabilježen u pjesmi *Stari Malinarić je ša*.

⁹⁶ Primjer iz pjesme *Božićna noć*.

počme, a to pak prema *uzme*.⁹⁷

Zabilježena su tri arhaična oblika/leksema: 2. jd. *diš* 'kažeš', *spiš* 'spavaš' i 3. mn. *štiju* 'čitaju'.⁹⁸

Glagoli *biti* i *stiti* u JZ istarskom imaju samo kratke prezentske oblike, koji, međutim, mogu biti naglašeni: *san, si, je, smo, ste, su*; i *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, te/će*. Jedan je primjer inodijalekatskoga 2. jd. *oćeš*.⁹⁹ Za niječni prezent glagola *imati* posvjedočeni su oblici sa *ni-*: *niman, nimate, nimaju*.

D. Imperativ

U JZ istarskim govorima posebni su imperativni oblici glagolâ prve vrste s osnovom na velar, jer u njih, kao ni drugdje u gramatici istarskih govora, nema sibilizacije. U ovom je slučaju ona zamijenjena palatalizacijom, po uzoru na prezentske oblike. U *Dragom kamenu* nalazimo primjere 2. jd. *reči* 'reci' i 1. mn. *rečimo*.

E. Kondicional

Kao posebnost čakavskih govora često se navode posebni oblici glagola *biti* koji se, uz ostalo, koriste za tvorbu kondicionala. Neke od njih nalazimo u Balotinim stihovima: *bin, biš, bite*.

F. Glagol *ići*

U JZ istarskim govorima, što se ogleda i u stihovima *Dragoga kamena*, oblici glagola sa značenjem *ići* tvore se od dviju supletivnih osnova: *gre(d)-* i *hodi-*. Potvrđeni su oblici: prez. *gren, greš, gre/grede; gremo, gredu*; gl. prid. rad. *hodija, hodila, hodili*; i 1. mn. impv. *homo*.

Osnove semantički srodnih glagola svršenoga vida tvore se prefiksacijom, od starih korijena **i-/*jъd-* i **šъd-* (ovisno o obliku): *dojti, najti, zajti; dojde, najde, ujde, zajde*; i *doša, došli, našla, pošla* 'otišao', *pošla*, itd. Potvrđen je i inodijalekatski primjer glagolskoga pridjeva bez prefiksa: jd. m. *ša* 'otišao'.¹⁰⁰

G. Glagoli druge vrste

U glagolâ druge vrste u rakljskom govoru nalazimo sufiks *-nu-*, kao i u većini JZ istarskih govora.¹⁰¹ Evo primjerâ infinitiva nađenih u Balo-

⁹⁷ Primjer *počimlje* dolazi iz pjesme *Zima*.

⁹⁸ U pjesmama *Božićni račun z gospodinon Benedeton* i *Dvi beside*.

⁹⁹ U pjesmi *Na putu*, gdje dodatni slog pridonosi ritmu stiha: »Ti se moreš kadi oćeš tu fermati,«.

¹⁰⁰ U pjesmi *Stari Malinarić je ša*, što možda aludira na Malinarićevo krčko porijeklo i govor.

¹⁰¹ Mnogi govori, pa i neki JZ istarski, tu imaju inačicu *-ni-* (v. Mandić 2012:457; Mandić–Rusac 2013:144).

tinim pjesmama: *dignuti, obrnuti, stegnuti, vrnuti*. Glagolski pridjev radni tvori se od iste osnove: *minuli, rinuli*; no ako korijen završava suglasnikom, sufiks u istarskim govorima često izostaje, pa tako i ovdje: *diglo, digli/dignuli, takla, zmaka*.

U oblicima prezentske osnove sufiks je *-n-*: 3. jd. prez. *obrne, takne, zgu-sne*; 1. mn. *se krenemo*, 3. mn. *uminu* 'prestanu'.

Glagolski pridjev trpni tih glagola, koji se u standardu tvori od infinitivne osnove, u JZ se istarskim govorima može temeljiti i na prezentskoj osnovi. U *Dragom kamenu* potvrđeno je oboje: *nategnut, pritisnut, sprignut*; te *razornjena, uvenjena*.

2.3. Osvrt na sintaksu i leksik

O sintaksi ovdje nema previše smisla govoriti, budući da je riječ o pjesničkim djelima, u kojima je slaganje riječi u rečenicama poprilično uvjetovano poetskim kriterijima, kao što su ritam, rima, razna pravila metrike itd. Ovdje izdvajamo tek nekoliko zanimljivih primjera s područja sintakse kako bi se prikazala isprepletenost standardnih i dijalekatskih komponenti u jeziku pjesama.

U stihovima su zabilježene konstrukcije genitiva s prijedlogom *od*, kako je uobičajeno u čakavskom: »car od Germanije« (*Koza*), »kamenje od gramače« (*Pozdrav unima doma*), »grana od bora« (*Stari Malinarić je ša*); pa i s partitivnim genitivom, gdje upotreba prijedloga *od* nije toliko česta »natače ljudon od kapljice stare« (*Kalavojna*), itd. Ipak, niz je primjerâ samoga genitiva, npr. »igra krv svičara« (*Svičari*), »u rukah čovika« (*Grunji*), što stihovima daje svečaniji prizvuk. Zanimljiv je stih »i dane od ljubavi i vrime udavanja.« (*Pastirica*), u kojem vidimo obje konstrukcije.

Sljedeći je primjer uporaba instrumentala s prijedlogom *s* i kada znači sredstvo. To je također u Istri prošireno, i ne samo u seoskim govorima. Evo nekoliko primjerâ: »stišće ga z rukami i z nogami steže,« (*Grunji*), »s brodi upravljati« (*U piratsken gradu*), »ljude s dobroton napaja,« (*Daleki dom*). Međutim, zabilježeno je i dosta primjerâ samostalnoga instrumentala, npr. »i svoj in jezikon umili (...) kako se Boga moli.« (*Božićni račun z gospodinon Benedeton*), »(...) ga poklapa cilin svoj in tilon,« i »za život se svaki bori cilon silon.« (*Grunji*). Primjeri bez prijedloga doimlju se svečanijima.

Jedna od značajki istarskih govora je i drugačiji položaj klitikâ u rečenici. Naime, ono što su u standardu isključivo enklitike, tu mogu biti i proklitike, a često je i poredak među njima različit. Evo primjerâ: »će ben Bog pomoći« (*Na raskršću u Žminju*), »i štorice nan si povida« (*Šime*), »mi je rekla mati« i »od svih drâg mi je ona (...) najmilija« (*Brime*), itd. U pjesmama

su, naravno, i nebrojeni primjeri poretka klitikâ uobičajenoga u standardu.

U *Dragom kamenu* zabilježeni su i primjeri egzistencijalnih konstrukcija s glagolom *biti* (umj. *imati*), što je također svojstveno govorima Istre: »ni više drva«, »ni žive duše u boku« (*Brime*), »Grkon već ni traga« (*Kalavojna*). Zanimljiva je i slična konstrukcija »Ni viditi nideri gospodske kostime« (*Jugo*). Primjerâ s glagolom *imati* nema.

Ima i raznih drugih posebnosti, povezanih s rekcijom glagolâ, npr. »na drugega gleda« i »ne čekaju na nju« (*Spomeni*), gdje se vidi prijedložni objekt umjesto izravnoga, zatim s upotrebom pojedinih gramatičkih oblika, npr. »kako je mračan, ma lipi« (*Sipe piva*), gdje je drugi pridjev u određenom obliku umjesto u neodređenom (*lip*),¹⁰² itd.

Zabilježene su i neke pojave u sintaksi koje vjerojatno nisu svojstvene rakljanskomu govoru, npr. uporaba konstrukcije s prijedlogom *da* i prezentom gdje bi se očekivao infinitiv ili nešto tomu slično. Evo primjerâ: »Tako te dicit (...) moći ča da ukupe.« (*Veliki petak*) ili »za novo ima svaki na novo da brusi kosir.« (*Božićni račun z gospodinon Benedeton*).

U leksiku se pak više nego igdje drugdje opaža utjecaj standardnoga jezika. Pjesnik je naime odatle crpio riječi za pojmove koji u mjesnom govoru ne postoje, a utjecaj je vjerojatno dijelom i posljedica činjenice da su neke od pjesama izvorno bile napisane štokavski. Tipično, u pjesmama u kojima se oslikava život rakljanskoga čovjeka u Balotino vrijeme i sl. ogleda se "čistiji" rakljanski govor, dok u onima koje su povezane s općenitijim temama nalazimo jači utjecaj standarda.¹⁰³

Nabrajati standardne riječi koje se nalaze u pjesmama ovdje ne bi imalo puno smisla, ali ipak navodimo neke, tek radi ilustracije. Tu su, dakle, riječi za pojmove kakvi ne postoje u mjesnom govoru, npr. *pirati*, *kasta* ili *geograf*, pa možda i *neprobojna* i *čeznu*, no zabilježen je i niz sasvim običnih riječi, za koje zasigurno postoje (ili su postojale) lokalne inačice: *kamen*, *dolaze*, *proći* te (ikavizirano) *pripovidali*, *pisma*, *piva*, *uvik* i druge. Ima i nešto kalkiranih izraza, npr. »duge kušeljke vodili«.¹⁰⁴ Utjecaj je standardnoga jezika na mjesne govore teško izbjeći i možemo vjerovati da je Balota mnoge standardne elemente u svoje stihove unio sasvim spontano. Ipak, ponekad je to možda činio svjesno — pa i kada je na raspolaganju imao rakljanske inačice — bilo radi rime, strukture stiha ili čega sličnoga, bilo zbog po-

¹⁰² Možda i samo radi rime, jer zadnja riječ u sljedećem stihu je *Sipi*.

¹⁰³ To su primijetili i Rakljanci iz čijega su čitanja dobiveni podaci o akcentuaciji (v. dolje). Naime, katkad nisu bili sigurni kako izgovoriti neke od tih riječi (jer ne postoje u njihovu govoru), a neke su izgovarali s mjestom naglaska kao u standardu iako bi se u rakljanskom očekivao drugačiji izgovor.

¹⁰⁴ Tj. 'vodili duge razgovore'. Pjesma *Govore da nisan fin*.

sebnoga dojma koji iz tih elemenata proizlazi.

Osim standarda, na pjesnikov su jezik utjecali i neki drugi dijalekti (što se očituje i u gramatici, v. gore). U leksiku nalazimo riječi kao što su *črlen, kamik, kuća, sopele, stol, vavik* itd., koje postoje u drugim istarskim ili primorskim govorima, a zacijelo bi ih se u Balotinim stihovima našlo još. Ipak, da bi se sve takve riječi uočile i prepoznale, potrebna je kompetencija izvornoga govornika, kojom se pisac ovih redaka ne može podičiti, a uostalom, iscrpna leksička analiza i nije cilj ovoga rada.

2.4. Napomene o naglasku

2.4.1. Naglasak rakljanskoga govora

Ovaj je dio ostavljen za kraj jer posrijedi je u neku ruku posebna tema. Naime, budući da sâm autor nije bilježio naglasak u pjesmama (niti ih je itko drugi temeljito akcentuirao na osnovi njegova čitanja), kao uzor za “ispravan” izgovor tih stihova može nam poslužiti jedino čitanje suvremenih govornika rakljanskoga govora. Zato se ovdje zapravo ne opisuje Balotin naglasak, već onaj (mada vjerojatno jednak njegovu) njegovih mlađih suseljana.¹⁰⁵

Rakljanski naglasni sustav nigdje nije detaljno analiziran i opisan, i jedini su njegovi opisi povezani upravo s pjesmama *Dragoga kamena*. Riječ je o radovima Ive Lukežić i Petra Šimunovića iz 1988., u kojima se govori o njihovu jeziku.¹⁰⁶ Ovdje se također donosi sažet prikaz, a slijedi osvrt na naglašavanje u nekim ranijim izdanjima Balotinih pjesama.

Naglasni se sustav govora Raklja umnogom podudara sa sustavima drugih JZ istarskih govora.¹⁰⁷ Riječ je o tzv. novijem tronaglasnom sustavu, koji se odlikuje sljedećim osnovnim obilježjima:

- općeslavenski akut prešao je u dugi silazni naglasak¹⁰⁸: *pût, crîkva*, G jd. *stinê*, 3. jd. prez. *stojî, zapovîda*;

¹⁰⁵ Stihove su nam čitali izvorni govornici rakljanskoga govora: Angelo (Jano) Valle (rođ. 1936.), Nada Visković, r. Valle (1936.), Gino Valle (1939.), Romeo Percan (1939.), Ratko (Gverino) Percan (1942.) i Zora (Albina) Percan, r. Bolković (1948.). Prvo troje već 50-ak godina živi u inozemstvu, pa im je govor konzerviran i čuva niz arhaizama (uklj. i naglasne) koji danas nestaju pod pritiskom standardnoga jezika. Na temelju njihova izgovora akcentuiran je cjelokupan tekst *Dragoga kamena*, za potrebe novoga izdanja koje priprema Mirko Urošević, urednik i dvaju ranijih izdanja.

¹⁰⁶ Šimunovićev je rad, donekle prerađen, sljedeće godine objavljen u *Rasprava-ma IHJJ*.

¹⁰⁷ V. Mandić 2014.

¹⁰⁸ Ista je sudbina akuta nastaloga ranim povlačenjima (npr. u infinitivima tipa *vûci, dôjti* i sl.), stezanjima (npr. G jd. m. *svôga*), itd.

- duljenje pred sonantom rezultira dugim silaznim naglaskom, a ograničeno je na unutrašnje slogove riječi: *divôjko, stârce, vîrne* ‘vjerne’;
- zanaglasne dužine su dosljedno pokraćene: G jd. *rîbe*, I jd. *rîbon*; N mn. *rîbari*; G mn. *nôci, unûki*; 1. jd. prez. *vîdin, glêdan*;
- naglasak je povučen s kratke otvorene ultime, čime u svakom slučaju nastaje akut, dakle postoji tzv. kanovačko duljenje: *rûka, jâka, zêbe*, ali i *vôda, dôbra, grêbe*;
- naglasak je povučen na preostale prednaglasne dužine: *drînak*, G jd. *tûge; stêgnuti, hrânila*.¹⁰⁹

Postoje, dakle, tri naglasaka: kratki, dugosilazni i akut; pri čemu je kratki veoma rijetko u otvorenoj ultimi¹¹⁰, akut zbog prirode svoga postanka nikad nije na ultimi, dok dugosilazni ima neograničenu distribuciju. Zbog kraćenja zanaglasnih dužina i povlačenja naglasaka na prednaglasne, opreke u kvantiteti ograničene su na naglašene slogove (nenaglašeni su određeni kratki).¹¹¹

U sustavu još postoje jasni odrazi triju općeslavenskih naglasnih paradigmi, dakle riječ je o naglasno razmjerno arhaičnom govoru. Evo, radi ilustracije, nekoliko primjerâ imenica ženskoga roda i raznih glagolâ svih triju paradigmi. Riječi naglasne paradigme A odlikuju se nepomičnim naglaskom na osnovi (alternacije su veoma rijetke): N jd. *rîba*, G jd. *rîbe*, A jd. *rîbu*, I jd. *rîbon*, N mn. *rîbe*, G mn. *rîb*; inf. *nîcati*; *glêdati*, prez. *nîče, nîču*; *glêdan, glêda*; gl. pridj. rad. *glêdali*. Riječi naglasne paradigme B imaju odraz naglasaka na nastavku ili, osobito u glagolâ, odraz alternacije između nastavka i zadnjega sloga osnove: N jd. *sêstra, žêna, trâva*; A jd. *žênu, trâvu*; N mn. *žêne* [sic!]; G mn. *sestâr, žên*; inf. *imâti*; gl. pridj. rad. *imâ, imâli*; *nosîja, nosîli*; prez. *îman, îma, îmamo*; *nôsîn, nôsî*. I najzad, riječi naglasne paradigme C prepoznaju se po odrazu tzv. lateralne pomičnosti, pri čemu je u jednim oblicima naglasak na samom početku riječi, a u drugima je odraz naglasaka na nastavku: N jd. *rûka, stîna*; G jd. *stinê*; A jd. *stînu*; L jd. *rûki*,

¹⁰⁹ Ovo je značajka samo nekih JZ istarskih govora, npr. već u obližnjim selima Marčani i Krnici toga nema te se prednaglasne dužine tamo čuvaju.

¹¹⁰ Samo u jednosložicama i u nešto riječi koje se često koriste s enklitikama (npr. *kadî, kadî si* i sl.).

¹¹¹ Lukežić (1988:254) opisuje naglasak Balotinih pjesama, kako veli, na temelju njihove interpretacije u jednoj televizijskoj emisiji te navodi primjere čuvanja ranijega akuta (naziva ga *čakavskim akutom*) i prednaglasnih dužina. Također navodi primjere s akutom kao rezultatom predsonantskoga duljenja, čega u JZ istarskom nema. Međutim, od dviju osobâ koje su čitale pjesme u toj emisiji bar jedna nije iz Raklja. Podatak o njihovu izvornom govoru nažalost nismo uspjeli dobiti. Šimunović (1989) daje poprilično dobru akcentološku analizu, ali i u njega ima nešto omaški (G mn. *bakî*; D mn. *kopačôn*; umj. *bâki, kopačôn*, itd.).

stîni; I jd. *rukôn*; N mn. *rûke*, G mn. *rûk*; A mn. *rûke*, *stîne*; L mn. *rukàh*; I mn. *rukàmi*; inf. *zvonîti*, *stâti*; gl. prid. rad. *zvonîja*; *stâla*, *stâlo*, *stâli*; prez. *zvonî*, *stojî*. Ovo je, dakako, pojednostavnjen prikaz, ali već se i iz njega može nazreti složenost naglasnoga sustava ovoga govora.¹¹²

K tomu je zabilježen niz analogijskih pojava, obično ujednačavanja naglasaka unutar paradigme, osobito u riječi naglasne paradigme C. Primjer mogu biti imenice *a*-vrste i *i*-vrste s kraćinom u osnovi, gdje množinski oblici svi imaju isti naglasak: NGI mn. *bròdi*, D mn. *bròdon*, A mn. *bròde*, L mn. *bròdih* (inodijalekatski nastavak); te NAG mn. *nòci*, a isti su i posvjedočeni jedninski oblici osim N jd. *nòc* i L jd. *nòci*. Od množinskih su oblika tih riječi početni naglasak izvorno imali samo nominativ, akuzativ i vokativ.

2.4.2. Bilježenje naglasaka u ranijim izdanjima Balotinih pjesama

O naglašavanju nekih od pjesama u dosadašnjim publikacijama može se reći sljedeće: Ponajprije, kako je rečeno, sâm autor nije akcentuirao svoje pjesme, zanemari li se nešto riječi u kojima je označio mjesto naglasaka. U faksimilima priloženima izdanju *Dragoga kamena* iz 2009. mogu se tako vidjeti naglasni znaci uglavnom u nekima od (inače brojnih) riječi čiji se naglasak razlikuje od standardnoga. Gotovo se sve te oznake (ugl. ´ ili `) odnose samo na mjesto naglasaka i ne govore ništa o duljini ili tonu: *kantále*, *tarankále*, *zakantà*, *rabòte*, *dobròte*, *pršúte*, *kozòn*, *gospodìn*, *zgojèna*, *zalivèna*, *zibána*, *uspavána*, *razvornjèna*, *uvenjèna*, *leži*, *fumà*, *ustà* ´ostao´, *postà*, *danàs*, *siromàh*, *Bordòa* (G jd. franc. *Bordeaux*). Naglašeno je tu i nekoliko riječi koje imaju homografske parnjake, pa je naglasak bitan za njihovo točno razumijevanje: *dràga*, *páson*, *kâ*, *jà* (tj. *dràga*, *pâson* ´pojasom´, *kâ* ´kao´, *jà* ´da´; za razliku od pridjeva *drâga*, zamjenice *jâ*, itd.).

Sličnu praksu nalazimo u svim izdanjima *Dragoga kamena* osim zadnjega, iako su tu katkad označeni i ton i kvantiteta. Neke riječi koje je akcentuirao autor tu nisu naglašene, no jesu neke koje je on ostavio nenaglašenima. U prvom izdanju, iz 1983., nalazimo sljedeće primjere: *kâ* ´kao´, *drâgu*, *bolè*, G mn. *žên*, *ščêr*, *sestâr*, zatim *posrìdi*, *zemljè*, *stinè*, *ustà* ´ostao´, *dimbòko*, *slâ*, *grê*, *kalàn* ´spušten´, *baràka*, *postà* ´postao´, *pâ* ´pao´.¹¹³ Znak ` označava samo mjesto naglasaka. Te su riječi, uz nešto izuzetaka, naglašene i u sljedećim izdanjima, i to na isti način. U izdanju iz 1947. zabilježen je i primjer *mîru* ´mjeru´, u onom iz 1979. i *pôt* ´znoj´, u onom iz 1988. još i *nikàd* ´ne-

¹¹² Treba imati na umu da je u navedenim primjerima sadašnji akut (´) odraz ranijega naglasaka na nastavku, a da su silazni naglasci (˘ i ˘) u naglasnoj paradigmi B nastali od starijega, osl. (neo)akuta (u paradigmi C početni su silazni naglasci često odrađene). Tada se jasnije razaznaje razlika između suvremenih paradigmi B i C.

¹¹³ Neke se od tih riječi pojavljuju više puta, katkad u različitim oblicima, npr. imenica *drâga*.

kad', dok u onom iz 2009. nalazimo primjer *jà* 'da', koji je naglasio i autor u svojem rukopisu, itd. U izdanjima od 1979. nadalje ima nešto manje naglašanih riječi nego u ranijima.

U *Antologiji nove čakavske lirike* iz 1947. i *Novoj čakavskoj lirici* iz 1961. Balotini su stihovi detaljnije akcentuirani, ali i tu je naznačen naglasak uglavnom ondje gdje se razlikuje od standardnog (uz izuzetke). Nažalost, u tim je izdanjima zabilježen velik broj pogrešaka u naglašavanju, pa vidimo naglasne likove koji negdje postoje, ali ne u rakljanskom (npr. *dělā* 'radio', *plākā*, *plātiti*, *zōrnīcu*, *junāk*, *kamēnje*, *počtva*, G mn. *živōtī*, *škōmbār* itd.), ali i neke koji su vjerojatno nepostojeći (npr. *nī* 'nije', *hīže* 'kuće', *vrgānj* 'plug', *gnjīle* 'gline', *kozōn* itd.).¹¹⁴ U tom naglašavanju nema ni sustavnosti, tj. ono nije u skladu sa sustavom nijednoga govora, već sadrži elemente raznih čakavskih idioma (uz niz pogrešaka).¹¹⁵

Balotine pjesme objavljene u antologiji *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća* iz 1987. akcentuirane su temeljito i u skladu s rakljanskim izgovorom, premda i tu ima nešto grešaka (npr. *ocōn*, *pūne*, *zēmlje*, *milīne*, *ohōli* itd. umj. *ðcon*, *pūne*, *zēmljē*, *milīne*, *ðholi*), koje bi, doduše, mogle biti i slučajne.

2.4.3. O nekim naglasnim problemima u pjesmama *Dragoga kamena*

Buduće izdanje *Dragoga kamena* (u pripremi) bit će prvo u kojem su pjesme temeljito i dosljedno akcentuirane, i to na temelju izgovora rođenih Rakljanaca (v. bilj. 105). Posrijedi je, dakle, izvorno rakljansko naglašavanje, koje tim pjesmama zacijelo najbolje pristaje. Međutim, pri akcentuiranju se nametnulo pitanje treba li ipak pri njihovu čitanju u svemu slijediti pravila rakljanskog izgovora. Iako, naime, oni u pravilu najbolje zvuče kada se tako izgovaraju, gdjekad nije tako te se tu odstupanja u akcentuaciji čine neophodnima. Slijedi kratak osvrt na problem izgovora nekih riječi u pojedinim stihovima.

Prvi problem predstavljaju stihovi u kojih čitanje prema pravilima rakljanskoga izgovora narušava euritmičnost. Iako, naime, u ogromne većine stihova *Dragoga kamena* nije tako, na nekoliko se mjesta postiže euritmičnost i potpunija rima čita li se određena riječ s mjestom naglaska kao u standardu. Evo primjera iz pjesme *Lončari*:

»svè od domâće gnjīle
i naše stinê,

¹¹⁴ Znakom ' tu je, u skladu s tadašnjom praksom, označen akut (˘). Navedeni primjeri u rakljanskom glase: *dēla*, *plāka*, *plātiti*, *zornīcu*, *junāk*, *kamēnje*, *počtva*, *živōti*, *škōmbar*, *nī*, *hīže*, *vrgānj*, *gnjīle*, *kozōn*.

¹¹⁵ Na manjkavost akcentuacije objavljenih Balotinih pjesama upozorava i Šimunović (1988:272; 1989:207), koji veli: »(...) u izdanjima gdje su te pjesme bile djelomično akcentirane, provedeno je to (...) nepotpuno i pogrešno.«

nàše su žène dòma vřtlu vřtřle
svè od milřne.«

Tu bi više odgovarao naglasak *střne* (po uzoru na nominativ *střna* itd.), koji se u mjestu podudara sa standardnim.¹¹⁶

Tako je i u sljedećoj strofi (pjesma *Dragi kamen*):

»Nàš kràj je zvànka brřžan, prez pòlja i prez vodè,
i sùnec u nřen pàli, kamènje u nřen gorì,
a svàki mu čovřk za krùh se mùčno borì,
za gòli svòj živòt, za màlo lih slobòde.«

Tu bi pak zacijelo bolje zvučalo čitanje *vòde* — *slobòde*, no izvorni govornici tvrde da u rakljanskom može biti samo *vodè*, ali *slobòde*. K tomu je jedan od starijih govornika glagol *borì* izgovorio kao *bòri* (što se bolje uklapa u ritam stiha, ali narušava rima) te je ustvrdio da to nije rakljanska riječ i da se ne može izgovoriti *borì*.¹¹⁷

Slično je i u sljedeće dvije strofe (*Lončari*):

»Mì smo gnřilu nosřli
i střnu drobřli,
žřtu pàštu mřsili
i pèci pàlili.

Svà kolřna ča znàmo
vřtla nan je izřla
i jòš je fàlit moràmo
da nas je hrànřla.«

Tema je tih stihova izrazito lokalna i izgovor sa štokavskim naglaskom (ili mjestom naglaska: *nòsili/nòsili* itd.) mogao bi zvučati neprirodno i usiljeno.¹¹⁸ Bolji se ritam i rima tu mogu postići čitanjem s naglaskom kakav je u drugim selima toga kraja (npr. u Krnici ili Marčani): *mřsřli* i *pàřli* (što se onda potpuno rimuje s *nosřli* i *drobřli*) te *hrànřla* (prema *izřla*).

A možda je i sâm autor, bar u takvim slučajevima, imao na umu takvo čitanje, iako to nije naznačio. U konačnici, ni gramatika i leksik u pjesmama nisu “čisto rakljanski”.

Drugi su problem oni rijetki primjeri u kojima je naglasak označio sâm autor, jer i neki od njih odstupaju od pravilâ rakljanskoga naglasnog sustava. Npr. u pjesmi *Mladost* nalazimo primjere: *zibàna*, *uspavàna* (rimuje

¹¹⁶ Iako su Rakljanci koji su pomogli pri naglašavanju tvrdili da oni to izgovaraju *střnè*, a nikad *střne*.

¹¹⁷ Taj je izgovor kasnije dobiven, začudo, od mlađe Rakljanke (i to u spontanom govoru).

¹¹⁸ Usto bi se narušila rima *znàmo* — *moràmo* i sl.

se s *dâna* u prethodnom stihu), *razvrnjèna*, *uvenjèna*, *zgojèna* i *zaliveèna*; a u pjesmi *Roženice* primjer *tarankàle*; dok su Rakljanci koji su pomogli pri akcentuiranju pjesama tvrdili da je u njih ispravan izgovor: *zìbana*, *uspâvana*, *razvrnjèna*, *uvènjèna*, *zgòjèna*, *zaliveèna* i *tarânkale*.¹¹⁹ Međutim, riječ je o pjesničkim djelima, u kojima je dopuštena određena sloboda, pa je i Balota tu možda predvidio drugačiji izgovor (što je onda i označio) da bi time postigao neki poetski učinak.

Kako god bilo, zbog sveprisutnoga utjecaja standardnoga jezika, mogućih promjena u naglasku rakljanskoga govora u novije vrijeme te naprosto zbog pjesničke slobode, nemoguće je reći kakvo je točno čitanje Balota bio namijenio pojedinim svojim pjesmama. Međutim, sudeći po dijalektalnoj osnovici jezika kojim su pisane, može se pretpostaviti da se pri čitanju velikim dijelom treba oslanjati na rakljanski izgovor.

3. Zaključak

U konačnici bi se o jeziku pjesama zbirke *Dragi kamen* moglo reći sljedeće: Riječ je očigledno o jednom JZ istarskom govoru, po svojoj prilici govoru Balotina rodnog Raklja. To se ponajprije vidi po značajkama temeljnih jezičnih slojeva, tj. po sustavu glasova i njegovu razvoju te po morfologiji. Ostali su utjecaji na tim razinama sporadični i marginalni, većina se pojavljuje samo u nekim pjesmama, a i tu nedosljedno. Najviše je štokavskih ili standardnih elemenata, što se može objasniti činjenicom da su neke pjesme izvorno bile pisane štokavski pa prevedene na čakavski, ali i neizbježnim utjecajem standarda na mjesne govore (i u govoru, a osobito u pismu).

U leksiku, što je razumljivo, standardni je utjecaj daleko jači, osobito u pjesmama koje su tematikom, stilom ili kako drukčije udaljenije od Istre. Tako je i na planu sintakse, gdje k tomu važnu ulogu igraju i posebni zahtjevi jezika poezije.

Na te utjecaje, naravno, treba gledati kao na nešto što obogaćuje jezik ovih stihova, a nipošto kao na "strani element" što narušava njihovu izvornost — unatoč njima, naime, pjesme *Dragoga kamena* odišu duhom Istre i rakljanskoga kraja.

¹¹⁹ Tri zadnja primjera u nekim se govorima doista izgovaraju kako je označio Balota (točnije: *zgojèna*, *zaliveèna*, *tarankàle*). S druge strane, naglasak tipa *zibána* (tj. na sufiksu *-an-*) u glagolâ s dužinom u osnovi (usp. *zibati*) vjerojatno nigdje ne postoji, već se tu naglašava prethodni slog (tj. *zìbana*).

Izvori

- Balota, Mate. 1938. *Dragi kamen*. Zagreb : Matica hrvatska.
Balota, Mate. 1947. *Dragi kamen*. Zagreb : Matica hrvatska.
Balota, Mate. 1959. *Proza i poezija*. Rijeka : Matica hrvatska.
Balota, Mate. 1971, 1972. *Dragi kamen*. Pula : Matica hrvatska – Glas Istre.
Balota, Mate. 1979. *Na crvenoj istarskoj zemlji*. Pula : Čakavski sabor.
Balota, Mate. 1988. *Dragi kamen*. Pula : Festival jugoslavenskog igranog filma – Studij ekonomije i turizma »Dr. Mijo Mirković«.
Balota, Mate. 2009. *Dragi kamen : Nastajanje, trajanje, poetika*. Pula : Amforapress.
Balota, Mate. (u pripremi) *Dragi kamen*.
Jelenović, Ive – Petris, Hijacint. 1934. *Antologija nove čakavske lirike*. Zagreb : Privredna štamparija.
Jelenović, Ive – Petris, Hijacint. 1947. *Antologija nove čakavske lirike*. Zagreb : Nakladni zavod Hrvatske.
Jelenović, Ive. 1961. *Nova čakavska lirika*. Zagreb : Matica hrvatska.
Pavić, Nikola – Balota, Mate – Ljubić, Pere – Gervais, Drago. 1973. Izabrana djela. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 105. Zagreb : Matica hrvatska – Zora.
Stojević, Milorad. 1987. *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća*. Rijeka : Izdavački centar Rijeka.
Stojević, Milorad. 2007. *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća*. Pula : Istarski ogranak društva hrvatskih književnika.

Bibliografija

- Hraste, Mate. 1964. *Govori jugozapadne Istre*. Zagreb : JAZU.
Lisac, Josip. 2003. Nastanak i razvoj jugozapadnoga istarskog dijalekta. *Nova Istra VIII*, 24, 2, 195–198.
Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2 : Čakavsko narječje*. Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga.
Lukežić, Iva. 1988. Jezična struktura u Balotinim pjesmama. *Susreti na dragom kamenu '88*, 249–270.
Mandić, David. 2012. Stare izoglose južne Istre. *Annales. Anali za istrske in mediteranske študije. Series Historia et Sociologia* 22, 2, 447–460.
Mandić, David. 2014. Naglasni sustavi jugozapadnoga istarskog dijalekta. *Referati s VIII međunarodnog skupa o baltoslavenskoj akcentologiji*. (Novi Sad, Srbija, 6.–8. srpnja 2012.) Novi Sad : Filozofski fakultet, 209–228.

- Mandić, David — Rusac, Veronika. 2013. Govor Vele Trabe. *Tabula* 11, 127–148.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb : Školska knjiga.
- Pliško, Lina. 2000. *Govor Barbanštine*. Pula : Filozofski fakultet u Puli.
- Pliško, Lina — Mandić, David. 2011. *Govori općine Ližnjan*. Pula : Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Pliško, Lina — Mandić, David. 2013. Mjesni govor Svetvinčenta. *A tko to ide? / A xmo tam idze? Hrvatski prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu (Minsk, Bjelorusija, 20.–27. kolovoza 2013.)*, Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 115–129.
- Ribarić, Josip. 2002. *O istarskim dijalektima : Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*. Pazin : Josip Turčinović d.o.o.
- Šimunović, Petar. 1988. Materinski idiom Mate Balote i jezik Dragog kamena. *Susreti na dragom kamenu '88* : 271–282.
- Šimunović, Petar. 1989. Balotine pjesme u ogledalu rakaljskoga govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 15/1 : 207–217.

The language of 'Dragi kamen' by M. Balota: A linguistic analysis

Abstract

The poems by Mijo Mirković (Mate Balota) gathered in the collection 'Dragi kamen' have already been linguistically analysed in works by Iva Lukežić and Petar Šimunović. The aim of this paper is a somewhat deeper linguistic analysis of these poems, which includes a more detailed description of the features of the dialectal basis of their language (i. e. the dialect of the author's birthplace, the village of Rakalj) and the definition of elements originating in other dialects or in the standard language. The analysis, carried out at the phonological and morphological levels, has comprised all the poems in the collection. This paper also addresses briefly certain accentual problems. The poems were not accentuated originally, but although they sound most natural if read according to the accentual rules of the Rakalj dialect, this sometimes violates their poetic structure.

Ključne riječi: Mijo Mirković (Mate Balota), Rakalj, rakljanski govor, jugozapadni istarski dijalekt, čakavsko narječje, jezična analiza

Keywords: Mijo Mirković (Mate Balota), Rakalj, Rakalj dialect, Southwest Istrian dialects, Čakavian, linguistic analysis

